

Byminner

Nr 1 • 2021

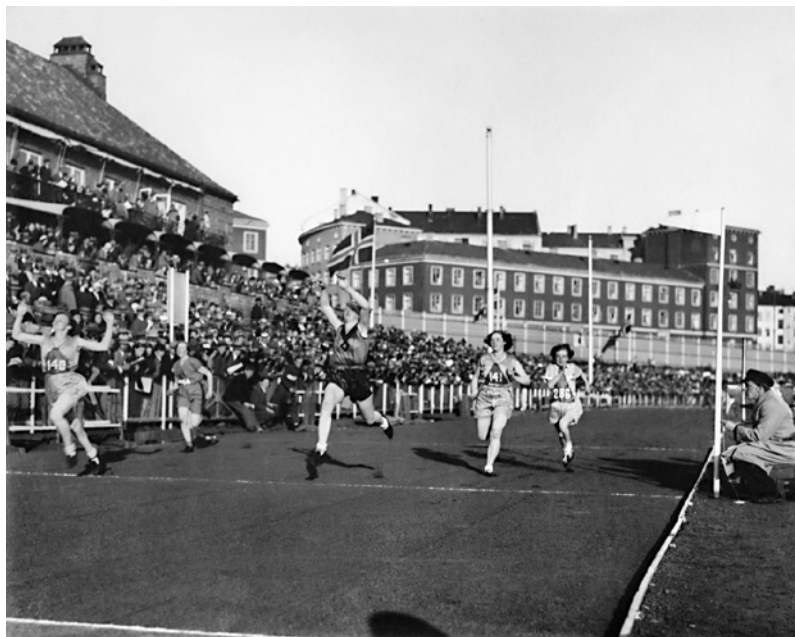
Om forsidebildet:

Bildet viser ukjent løpekonkurranse for kvinner. Under norgesmesterskapet i 1935, året vi antar bildet er fra, deltok kun menn. Dette var vanlig på denne tiden. Vi vet derfor ikke i hvilken sammenheng bildet er tatt. Det er tydelig en konkurranse, kvinnene har startnummer og løper i hver sin bane.

I dette nummeret har vi viet oppmerksomheten mot organisert idrett i Oslo, og det vi oppdager er at de fleste fortellingene handler om menn, derfor ønsket vi å vise at også kvinner tidlig deltok i organisert virksomhet og konkurranser.

Om baksidebildet:

Etter en konkurranse deles det ut pokaler i sølvplett. Det var vanlig å få slike pokaler for 1. til 3. plass i en konkurranse; vinter som sommer. Hvem har ikke sett en slik hjemme hos besteforeldre eller hos en klassekamerat?

Byminner

Nr 1 • 2021 – Årgang 66

Utgitt av Oslo Museum i samarbeid med
Bymuseets venner.
Postboks 3068 Elisenberg
0207 Oslo
Tlf: 23 28 41 70
www.oslomuseum.no

REDAKTØR:
Kristin Margrethe Gaukstad

I REDAKSJONEN:
Gro Røde, Lars Roede, Vegard Skuseth,
Øystein Eike

FOTOBEARBEIDING:
Rune Aakvik

UTFORMING/LAYOUT:
Torunn Fossen

Forsidefoto: Friidrettsstevne for juniorer.
Bislett, ca. 1935. Ukjent fotograf.

Baksidefoto: Preimebord i Holmenkollen,
1937. Fotograf: Anders B. Wilse

Der ikke annet er angitt er illustrasjonene
fra Oslo Museums egen samling og
fotograf Rune Aakvik.

INNHold

Knut Are Tvedt: Byens idrettslag	4
Gudmund Skjeldal: Soga om Elling Bekken – og det første skirenn i Christiania	16
Gaute Heyerdahl: Vinter-OL i skisportens vugge	24
Hasse Farstad: Alle skøytebanene som smeltet bort	36
Matti Goksøy: Oslo-idretten under krigen	48
Arvid Sivertsen: Helt i hundre	60
Gunnar Knutsen: Da østkanten erobret fotballen	62
Vegard Skuseth: Oslos ikoniske arenaer	72
Smakebiter fra vårens program.....	80
Program Bymuseets Venner	82
Rolf Strangers kulturfond 2021.....	82

FORORD

I løpet av det siste året har vi opplevd en nedstengning av flere av våre kultur- og idrettsstilbud, ikke minst den organiserte breddeidretten har måttet lide. Pandemien satte en stopper for – ikke bare private sammenkomster – men også konserter, teaterforestillinger og idrettsarrangementer på amatør- og profesjonelt nivå. Tiltakene har vært drastiske, og mange tusen idrettsutøvere i Oslos ulike klubber og lag mistet sine ukentlige treninger og kamper. Nå står idrettsanlegg, haller og baner nesten tomme.

Men hvordan startet den organiserte idretten i Oslo, og hvor mange klubber finnes det egentlig i dag – og hvilke finnes ikke lenger? Hvor var de første konkurransene og idrettsanleggene og hvilke sporter drev Oslos befolkning med for 150 eller 50 år siden? Var det forskjell på hva man drev med øst og vest i Oslo?

Artiklene i dette nummeret av Byminner belyser på ulik vis den organiserte idretten i Oslo. Du får svar på noen av spørsmålene ovenfor, og kan hende du får svar på noe du lurer på selv?

God lesing.

Kristin M. Gaukstad, Redaktør

Byens idrettslag

Nesten halvdel av Oslos befolkning er medlem av ett eller flere idrettslag. Historien om idrettslagene forteller også mye om byens historie.

Det Indre af Turnhallen i Christiania.

Hvor mange idrettslag er det i Oslo? Det er vanskelig å gi et entydig svar, fordi mange klubber opererer som alliansetidrettslag, dvs. at flere selvstendige idrettslag driver ulike idretter innenfor samme klubb. Oslo idrettskrets opererer med 628 medlemslag samt 430 bedriftsidrettslag. Det er altså rundt 1000 idrettslag i Oslo!

Til sammen har idrettslagene over 300 000 medlemmer, herav 32 000 i bedriftsidrettslagene. De største idrettslagene i Oslo etter antall medlemmer er Oslo Turnforening (5700), IL Heming (5700), Ski- & Fotballklubben Lyn (4100), Njård (3900) og Kjelsås IL (3900).

I 1857 åpnet den første turnhallen i Kristian IVs gate 6. Arkitekt var Wilhelm von Hanno, som også var et aktivt medlem i Christiania Turnforening. Inntil von Hannos inntreden i foreningen hadde de øvet og hatt oppvisninger hos et annet medlem; i hagen til skolebestyrer Wilsons løkke i Pilestredet 10. Hagen ble forsynt med diverse apparater.

XYLOGRAFI AV ANDREAS LUDVIG SØRBORG, 1858

Fra Holmenkollens 50 km 1969. Magne Myrmo gjorde et solid løp og kom inn på tredje plass bak Pål Tyldum og Johs. Harviken. Myrmo vant 50 km-løpet i 1974, samme året som han ble verdensmester på 15 km. Han vant også 15 km i Holmenkollen 1970 og 1972, da han også fikk Holmenkollmedaljen.

FOTO: TOR GULLIKSRUD, DAGBLADET/NORSK FOLKEMUSEUM

Kvinnelig turntropp – under militær kommando – holder oppvisning på Festningsplassen 17. mai 1906.

FOTO: HULDA SZACINSKI

Da har vi ikke regnet med Skiforeningen, som har 67 000 medlemmer og er medlem i Oslo idrettskrets, men som ikke regnes som idrettslag i tradisjonell forstand.

Turn, skyting og cricket

Oslo Turnforening er ikke bare byens største idrettslag, den er også byens og landets eldste. Den ble stiftet 1855 som Christiania Turnforening og

har også drevet med bl.a. friidrett, boksing og svømming. Klubben bygde i 1857 den første turnhallen i landet i Kristian IV's gate 6. I 1901 ble den nye turnhallen innviet i St. Olavs gate 25. Oslo Turn oppførte i 1931 Kobberhaughytta, som derfor i mange år ble kalt «Turnhytta». Og enda en ny turnhall, Haslehallen, åpnet 1993 og ble utvidet i 2015. Og selv om turn ikke er blant idrettene der Norge

har hevdet seg sterkest, er gymnastikk/breddeidrett fortsatt den tredje største idretten blant de organiserte i Idrettsforbundet, etter fotball og langrenn.

De første årene var det en nær sammenheng mellom idrett (fysisk fostring) og forsvarsvilje. Da det nåværende Norges Idrettsforbund ble opprettet i 1861, var navnet «Centralforeningen for Udbredelse

af Legemsøvelser og Vaabenbrug». Skytterforeningene ble populære, og dette var også en av idrettene der kvinnene først kom med. Kristiania Østre Skytterlag (nå Oslo Østre) ble opprettet 1883 og fikk i 1909 en egen avdeling for kvinner.

Hvem er Oslos mest meritterte olympier? Det er Ole Andreas Lilloe-Olsen, som eide gården Vestre Grefsen fra 1910 til han døde 1940. Han vant fem olympiske gullmedaljer i skyting i 1920 og 1924.

Et av de første kjente idrettsarrangementene i byen var en cricketkamp. Christiania Cricket Club ble stiftet 1866 av flere samfunnstopper som statsråd Nicolai Wergeland (fetter til Henrik Wergeland), amtmann Johan Christian Collett (svoger til Camilla), arkitekten Wilhelm von Hanno, advokat Henrik Homan (Homansbyen) og forretningsmann Peter Petersen (som senere bygde Victoria terrasse). Thomas Heftye var også medlem av klubben. Høsten 1866 spilte klubben kamp på Uranienborg; motstanderne var tilreisende briter og trolig også noen briter som bodde i Christiania.

Cricket forsvant etter hvert som idrett i byen vår. Men i våre dager har denne sporten igjen blitt populær. Det skyldes selvsagt innvandringen fra Pakistan, der cricket er en nasjo-

I 1950 ble landsskytterstevnet arrangert i Oslo. Det foregikk på Østreheim, Oslo Østre Skytterlags bane på Årvoll. Skytterkonge det året ble Oslo Østres egen Odd Sannes, mens den senere OL-mesteren Erling Kongshaug fra Oslo Sporveibetjentes Skytterlag fikk Kongepokalen.

FOTO: DAGBLADET / NORSK FOLKEMUSEUM

Cricket var en av de første idrettene som ble drevet i Christiania på 1800-tallet. Men senere ble cricket nesten borte fra idretts-Oslo helt til innvandringen fra Pakistan tok til i 1970-årene. Det norske cricketlandslaget spiller mot et gjestende lag fra Pakistan på Ekebergsetta i 2003.

FOTO: THOMAS MICHAEL WALLE

nalsport. Det er nå over 30 klubber i byen. Sinsen Cricket Club har vunnet seriemesterskapet de siste årene, og det gamle navnet Christiania Cricket Club er også blant lagene som spiller i eliteserien.

Ski er den største idretten

Men det er selvsagt vinteridrettene som har satt de viktigste spor etter seg i hovedstaden, og særlig skisporten.

Allerede i 1877 ble Christiania Skiklub stiftet. Den arrangerte Husebyrennene 1879 og 1881 og tok 1883 initiativ til dannelsen av Foreningen

til Ski-Idrettens Fremme (Skiforeningen). Christiania Skiklub bygde også i 1884 verdens første skihytte på Frønsvollan i Nordmarka, på en tomt den fikk av klubbens medlem Thomas Heftye. Blant andre tidlige medlemmer var Fridtjof Nansen, Otto Sverdrup, Axel Heiberg og Thomas Fearnley.

I 1880-årene kom Sørkedalens Skiklub (nå Sørkedalens idrettsforening), som ble en av pionerklubbene i norsk skiidrett. Mange av de ledende skiklubbene i Oslo har hatt tilhold på vestkanten – de som naturlig sogner

til det flotte skiterrenget i Nordmarka. Klubber som Røa, Njård, Heming, Lyn, Nydalen og Kjelsås har alle store meritter å vise til. I andre deler av byen er Lillomarka Skiklubb en ganske ny klubb som ble dannet av flere lag i Groruddalen. Rustad på Bogerud er også en av de største klubbene i byen og har skistadion ved Skullerudstua.

Under siste OL i Korea i 2018 tok løpere fra Oslo alle tre medaljene på 30 km (Simen H. Krüger, Martin J. Sundby, H. C. Holund). Og under VM i 2019 vant Sundby fra Røa 15 km og Holund fra Lyn 50 km, mens Jarl

Magnus Riiber (Heming) vant kombinert. Andre skiløpere fra Oslo som har vunnet VM- og OL-gull inkluderer navn som Jacob Tullin Thams (Ready), Johan Grøttumsbråten (BUL), Lars Bergendahl (Sørkedalen), Ivar

Formo (Lyn), Trude Dybendahl (Kjelsås), Espen Bredesen (Oppsal), Astrid Uhrenholdt Jacobsen (Heming) og Øystein Pettersen (Lillomarka), samt alpinistene Stein Erik- sen (Ready) og Kjetil André Aamodt

(Nordstrand). Ingen annen by har en slik merittliste.

Skøytebyen

VM på skøyter har gått i Oslo hele 25 ganger; EM er arrangert 14 ganger.

Christiania Skiklub på tur i 1883. Vi gjenkjenner Fridtjof Nansen som nr. 3 fra høyre. Mannen foran som lener seg på stavene, er skipsreder Thomas Fearnley, som var formann i klubben fra 1885 til 1910.

UKJENT FOTOGRAF

Og skøyter var lenge den idretten med størst publikumsoppslutning. Allerede vinteren 1885 var det 30 000 tilskuere ved Frognerkilen da skøyteløperen Axel Paulsen slo sin nederlandske konkurrent van der Zee. Og i 1920 var det proff-VM på Frogner mellom Oscar Mathisen og Bobby McLean.

Oslo Skøiteklub
150 år med skøytesport og skøyteglede

Oslo Skøiteklub (OSK) ble stiftet allerede 1864 under navnet Christiania Skøiteklub, trolig verdens eldste skøyteklubb. De mest kjente medlemmer har vært Oscar Mathisen (5 VM og 3 EM) og Sonja Henie med tre OL-gull og ti VM – begge har statuer utenfor Frogner stadion. Andre kjente medlemmer har vært Axel Paulsen, Ivar Ballangrud (fire OL-gull), Roald Larsen, Bernt Evensen (OL-gull 1928), Finn Helgesen (OL-gull 1948), Laila Schou Nilsen og Roald Aas (OL-gull 1960).

Arbeidernes Skøyteklubb (ASK, nå Aktiv Skøyteklubb) hadde Knut Johannessen som det mest kjente medlemmet; han vant OL-gull 1960 og 1964 og VM-gull 1957 og 1964.

Oslo Idrettslag (OI) var den tredje av skøyteklubbene med løpere som Aage Johansen, Odd Lundberg (VM

1948), Alv Gjestvang, Per Bjørang (VM sprint 1974), Per Ivar Moe (VM 1965) og Lisbeth Korsmo. OI har også mange andre idretter på programmet, bl.a. svømming, og OI har vunnet ca. 1000 NM, mer enn noen annen klubb.

Idrett og klassekamp

I februar 1935 var det to VM på skøyter i Oslo samme helg. På Frogner stadion vant hadelendingen Michael Staksrud det offisielle VM, med Norges Skøyteforbund som arrangør. Ikke langt unna, på Bislett stadion, sto Arbeidernes Idrettsforbund, AIF, for et annet VM. Her vant Bernt Evensen fra Grünerløkka. Det var fulle hus på begge stadion begge dager. Det var visstnok flere tilskuere på Bislett enn på Frogner.

Dette er et eksempel på hvor politisk splittet idretten var i mellomkrigstiden. Parallelt med den etablerte idretten, som var organisert i Landsforbundet for Idrett, ble Arbeidernes Idrettsforbund (AIF) stiftet i 1924.

Mange allerede eksisterende idrettslag meldte seg inn i AIF. Og allerede i 1920 ble det første arbeideridrettslaget dannet, Spartacus – oppkalt etter slaveopprøreren fra antikken og et vanlig navn på idrettsklubber i mange land (spartakistene var også navnet på den revolusjonære gruppen i Tyskland som ble knust i 1919). Spartacus hadde sitt

Bislett stadion var hovedarena for skøytesporten i mange år og arrangerte EM 10 ganger og VM 13 ganger, samt OL i 1952. Her fra EM i 1962, der Eduard Matusevitsj fra Sovjetunionen i ytre bane akkurat har startet sin 10 000 m i par med svenske Göran Slott. Robert Merkulov fra Sovjetunionen ble europamester foran franske André Kouprianoff, mens Knut Johannesen ble beste norske helt nede på 5. plass.

FOTO: HENRIK ØRSTED

28. september 1934 var det landskamp i boksing mellom Sovjetunionen og Norge, dvs. Arbeidernes Idrettsforbunds landslag i boksing. Stevnet foregikk utendørs på Bislett og endte 4–4. Det norske laget besto av (fra venstre) Kaare Jensen, Kristian Kristiansen, Ragnvald Thoresen, Einar Larsen, Knut Gangeskar, Kåre Gundersen, Aage Abrahamsen og Charles Samuel Braude. Fire av deltagerne representerte Fagforeningenes idrettsforening av 1926 (Fagen 26).

Charles Braude var jødisk og bokset i fluevekt, han vant NM 1935. Braude var blikkenslager og bodde i Øvre gate på Grünerløkka. Han ble arrestert i 1942, men fordi han var gift med en norsk ikke-jødisk kvinne ble han ikke sendt til utryddelsesleir, men satt internert på Berg fangeleir til 1945. Hans foreldre Benzel og Sara Braude ble deportert med «Donau» 26. november 1942 sammen med brødrene Isak og Harry. Alle ble drept i Auschwitz, mens en søster kom seg over til Sverige. Familiens skjebne er beskrevet i Marte Michelets bok «Den største forbrytelsen», som nå er filmet av Eirik Svensson.

FOTO: WILHELM RÅGER

nedslagsfelt på Grünerløkka og Sagene. Idrettslederen Rolf Hofmo var en av initiativtakerne, og han ble den fremste eksponenten for arbeideridretten i mellomkrigstiden og leder av AIF. Flere fremtredende arbeiderledere var medlemmer av Spartacus:

Oscar Torp, Einar Gerhardsen, Trygve Lie og Willy Brandt. Fra starten var det friidrett og ski som var idrettsgrenene, men snart ble fotball den dominerende idretten. Klubben drev også bandy og senere ishockey.

AIF var ment å være et fullverdig alternativ til den «borgerlige» idretten og arrangerte sine egne konkurranser. De arrangerte AIF-mesterskap som alternativ til NM og Østkantstafetten som alternativ til Holmenkollstafetten. For AIF-klubbene var det viktig å prioritere masseidrett framfor konkurranseidrett, og flere av klubbene var pionerer i arbeidet med å få kvinner med i idretten. Arbeidernes Idrettslag, stiftet 1923, var en av de

første klubbene med egne kvinneavdelinger. Den fikk egen kvinnegruppe i friidrett fra 1926 (skilt ut fra klubben i 1927 som Oslo-Ørn) og kvinnegruppe i svømming fra 1931, da klubben byttet navn til Varg.

AIF besto av om lag 130 idrettslag, mens Landsforbundet hadde om lag 90 idrettslag i hovedstaden. I våre dager er det vanskelig å forstå de sterke ideologiske spenninger innen idretten i mellomkrigstiden. Først under det sterke nasjonale samholdet under annen verdenskrig ble disse klassemotsetningene dempet, og de to idrettsforbundene ble slått sammen i 1946 til Norges Idrettsforbund.

De fleste arbeideridrettslagene hørte til på Østkanten. Blant arbeideridrettslagene i Oslo var Arbeidernes Skøyteklubb (nå Aktiv Skøyteklubb), Forward, Gamlebyen IF, Grane, Grei, Grorud IL, Hasle/Løren, Høybråten og Stovner IF, Oslo-Ørn, Rollo, Røa IL, Sagene IF, Sterling, Vika IF, Spartacus, Varg og Vidar.

Skillelinjene mellom østkanten og vestkanten viste seg også av og til i hvilke idretter som ble drevet. Det var bl.a. et skille i vinteridrettene mellom ishockey og bandy, der de gode ishockeylagene stort sett har vært på østkanten (Vålerenga, Furuset, Manglerud/Star, Hasle/Løren), mens de beste

bandylagene har vært på vestkanten (Ullevål, Ready, Trygg). Mange av de gode idrettslagene i kampsport holdt til på østkanten. Men skillet er ikke entydig, og de store lagidrettene som håndball og fotball har hatt lag fra alle kanter av byen.

Fotball

Nå er fotball den organiserte idretten som samler flest deltagere. Oslo Idrettskrets har over 33 000 aktive fotballspillere på alle nivåer og for begge kjønn. Fotball spilles over hele byen. Ikke minst har fotballen betydd mye for integrering av innvandrerbefolkningen. Mens det er sjelden å se folk med innvandrerbakgrunn i skiløypene, er andelen i fotballklubbene betydelig. Nøkkelspillere på dagens fotballandslag som Joshua King, Omar Elabdellaoui og Haitam Aleesami startet alle sin karriere i Oslos bydelsklubber.

Fotballen kom som så mye annet fra England i de siste tiårene av 1800-tallet, og det første NM ble arrangert i 1902. Grane Idrettslag fra Nordstrand (senere del av Nordstrand IF) vant det første NM, og klubben var med å stifte Norges Fotballforbund sammen med Osloklubbene Spring og Lyn.

Rivaliseringen mellom lokale lag har alltid vært sterk blant fotballtil-

hengere. Lyn, som har åtte cupmesterskap og to seriegull, har hatt et naturlig nedslagsfelt på vestkanten med kjerneområde rundt Ullevål stadion, som klubben var med å anlegge, og som den også var eier av helt til 2007. Skeid hadde sitt tradisjonelle kjerneområde på Torshov, klubben har åtte cupmesterskap og ett seriemesterskap. Mellom disse var Frigg, med kjerneområde rundt Bislett/Marientlyst. Frigg vant cupen tre ganger, siste gang i 1921.

I de siste årene har Vålerenga vært byens beste lag både på dame- og herresiden; herrelaget har fem serie- og fire cupmesterskap, og kvinnelaget vant sitt første seriemesterskap i 2020. For noen år siden, da Lyn og Vålerenga begge spilte i Eliteserien, var det en rivalisering mellom klubbene tilhengere som man kjenner

fra andre europeiske byer. Det var et naturlig skille mellom supporterne øst/vest, men det var også et skille mellom indre og ytre by. Således kunne det være Vålerenga-flagg å se på St. Hanshaugen på vestkanten, mens «Lyn-land» i ytre by strakk seg østover mot Kjelsås og Grefsen.

Friddrett

De fleste idrettslag i byen har hatt friddrett på programmet. Klubbene Tjalve, BUL og Vidar (Bislett Alliansen) arrangerer store internasjonale stevner (Bislett Games) samt Oslo Maraton.

BUL var fra starten et idrettslag beregnet på innflyttere. Ingrid Kristiansen og Khalid Skah var medlemmer her. Vidar er særlig kjent som klubben til Grete Waitz, og Tjalve har hatt stjerner som Audun Boysen, brødrene Arne og Knut Kvalheim og Steinar Hoen. Tjalve har siden 1923 vært arrangør av Holmenkollstafetten, og har selv vunnet eliteklassen 21 ganger for menn og fem ganger for kvinner.

Idrettslagene

Mange av idrettslagene i byen ble stiftet av en kameratgjeng som drev idrett sammen. Det var stort sett gutter, i noen tilfeller også fedre eller sønner, og lagene ble gjerne stiftet

på gutterommet. I dag har gjerne idrettslag en geografisk plassering eller tilhørighet i navnet, men mange av klubbene som ble stiftet fra 1890-årene og fram til andre verdenskrig fikk andre navn. Mange navn ble hentet fra norrøn mytologi, som Vidar (Odins sønn, den sterkeste av gudene etter Tor), Frigg (Odins hustru), Njård (fruktbarhet, rikdom), Tjalve (Tors tjener som løp om kapp med tanken), Ull (jaktgud, og skiløper) eller Hemming (sagnskikkelse),

Også dyrenavn er vanlig på idrettslag, særlig dyr som blir forbundet med styrke og mot: Varg, Falken, Ørn. Atter andre ble oppkalt etter helter: Rollo, Spartacus, Rye (generalen, men fikk også navnet fordi den ble stiftet på Olaf Ryes plass), Sparta (etter byen i antikkens Hellas kjent for sine modige menn), eller rett og slett Hero.

På tross av den store innvandringen har det vært relativt få idrettslag

spesielt for ulike innvandregrupper, slik vi kan se i en del andre byer i Europa. Noen få finnes (Kurdistan fotballklubb, Rilindja FK (albansk), Tamil Sports Club). En del klubber har fremmedartede navn som knytter seg til idretten de driver: Go Dai Judo club, Keum Gang Taekwondo.

Noen klubber er knyttet opp mot lærestedene. Oslo-studentenes Idrettslag (OSI) er mest kjent, nå har vi også klubber som BI Athletics og OsloMet IL.

De fleste idrettslagene har likevel et bynavn eller strøksnavn i seg, som både forteller hvor de kommer fra og i mange tilfeller også hva de driver med: Berg Tennisklubb, Høybråten Basketballklubb osv.

Noen idrettslag forteller også byens historie. I dag kjenner alle til idrettslaget Manglerud/Star, men navnet inneholder også mye Oslo-historie. Sportsklubben Star ble stiftet i 1913 og holdt til i området rundt Vahls plass. Men da saneringen av dette området tok til i 1950-årene, mistet klubben mye av sitt rekrutteringsgrunnlag. Klubben flyttet derfor med beboerne til Manglerud, der klubben ble slått sammen med Manglerud IL 1964. Klubnavnet til den tradisjonsrike ishockeyklubben er derfor også en fortelling om endringene i Oslo,

Holmenkollstafetten i 1959. Fra 1955 til 1969 kjempet Tjalve og BUL om seieren i eliteklassen i «Vårens vakreste eventyr». Her er det veksling etter 10. etappe på Drammensveien ved Hafsrfsjords gate, der BULs Magne Åsbråten veksler med Hans O. Myhre. BUL vant 1959 den første av sju strake seire etter to år med Tjalve-seire.

FOTO: DAGBLADET/NORSK FOLKEMUSEUM

der byen fortsatt skaper lokal forankring og entusiasme om sine lokale idrettslag.

Knut Are Tvedt er utdannet historiker (cand.philol.) og mangeårig redaktør av Oslo byleksikon.

Litteratur:

Olstad, Finn og Tønnesson, Stein: Norsk Idretts historie I-II, Oslo Aschehoug 1986
oslohistorie.no
oslobyleksikon.no

Soga om Elling Bekken – og det første skirennet i Christiania (1866)

Den aller første opne skikonkurransen i Christiania var ein enorm suksess – sjølv om ikkje soknedølen Elling Bekken stod att som suveren vinnar.

Skikunstnar

Elling Bekken heitte ein mann. Han var fødd i 1840, son av ein husmann, og vaks opp på plassen Bekken under Rudseie i Soknedalen. Han gifta seg med Pauline Bjørnsdatter i 1865, fekk ein son med henne same året, og flytta til staden Anfinnsbråten i same Soknedalen, ein ikkje altfor lang skitur vest og litt nord for Hønefoss. Bekken var tømmerhoggar.¹

Som gutunge, som yngstemann i ein større søskenflokk, skal Elling ha vore ivrig å prøva skiene i åsane oppom plassen der dei budde. Han blei sterk og seig av alt arbeidet i skogen, men han var også spenstig: Det er sagt at han tok saltomortale på flat mark. På ski var han ikkje mindre dugande. Han vann eit skirenn som blei skipa til i Soknedalen i 1865, og i Kvernengen (nord for Hønefoss) i 1866. Han hoppa minst 12 meter, og stod.²

På dette tidspunktet i historia hadde ein ikkje hatt noko slags opne skitevlingar i Oslo, eller i Christiania, som byen heitte då. Einkvan må ha fått den ideen at Elling Bekken kunne visa fram skikunstane sine for byfolket, og kan henda få dei med i kappleik, dei også. Kanskje kunne han samla inn pengar som kunne dekkja kosten og opphaldet der inne. Reisa kunne han vel gjera på sine eigne ski.

Det kan ha vore redaktør Krohn i *Ringerike Ugeblad*, arrangør av skirenna nær Hønefoss, som kom med forslaget til Bekken, eller det kan ha vore Ditmar Mejdell, redaktøren av *Aftenbladet* i Kristiania, som ynskte å laga blest for skisaka – og for avisa sjølv. Eller det var Otto Gjerdrum, bestyrar av Nydalen Compagnie, og bror av Jørgen Gjerdrum som var ein av stiftarane av Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug (1861)

som kontakta han. Også skyttarlaget i hovudstaden ha ønskt å syna fram kva skidugleikar som fanst i bygdene i Norge. Primærkjeldene (avisene) er ikkje eintydige her.

Sjølvsagt kan Elling Bekken sjølv ha fått tanken, og drøfta han med kona si. Kanskje var han lei av at faren støtt fortalte om då han var med i krigen mot Sverige (i 1808), og tenkt at han måtte skaffa seg eit eige ry. Eller det var kona, Pauline, som sette mannen på sporet av ei skiferd inn til Christiania – som kanskje kunne gje dei klingande mynt attåt opplevinga. Men kan ein tru avisene i hovudstaden, hadde Bekken aldri vore i byen før. Så visste han då kvar han skulle laga til eit skirenn? Kvar fanst det bakkar og staup der som likna åsane og liene i Soknedalen? Og dessutan: Ordlyden i lysingane verkar til å vera laga av ein som var vande med

kva som gjekk føre seg av kulturliv i hovudstaden.

Uansett kven som stod bakom Bekken, mann eller kvinne: Annonse blei rykt inn i dagsavisa *Aftenbladet* den 13. mars, det herrens år 1866. Redaksjonell omtale av den komande oppvisninga blei også gjeven spalteplass, dagen før rennet. *Morgenbladet* skreiv så denne førehandsomtalen av etter *Aftenbladet*, som skikken i avisene gjerne var, same dag som hendinga skulle finna stad.³

Det stod her at Elling Andersen Bekken ville stella i stand eit oppvisningsrenn i bakkane bakom Gamle Aker kirke (opp mot St.Hans-haugen). Han trudde at byfolket ville ha moro av å sjå ekte skiløping, nærmare bestemt korleis «en Fjellbonde forstaaer at bruke Skiene». Skiene blei i same andedraget kalla «dette nationale Redskab til baade Nytte og Fornøielse». Bekken var dessutan fattig, heitte det, og han vona at publikum ville gje han pengar for reisa og opphaldet i byen. Andre, som i annonsen blei kalla «Amatører», måtte gjerne prøva seg i bakken saman med han.

Tilskippinga var altså offentleg – og open for eigentleg kven som helst. Slik kan ein karakterisera denne tildraginga med Bekken som den aller første skikonkurransen i Christiania.

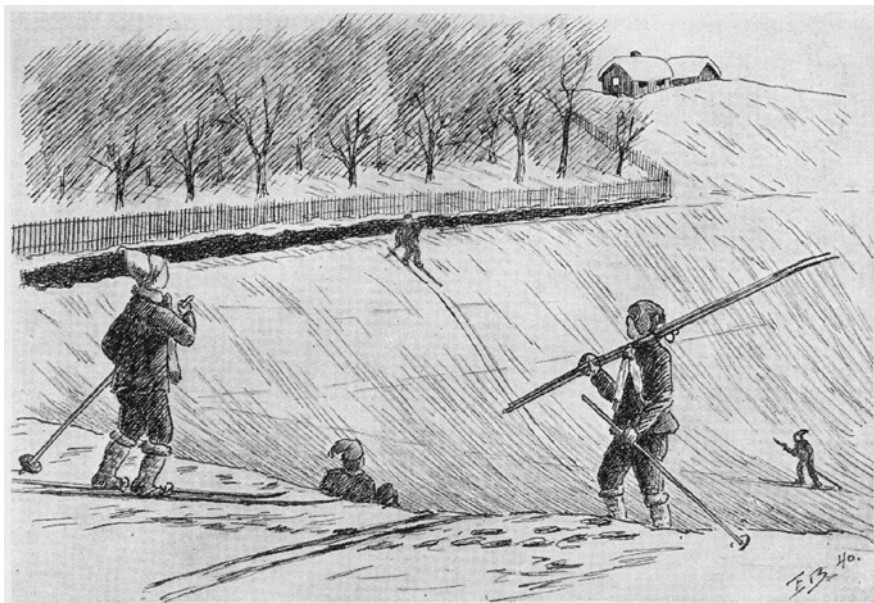

Elling Andersen Bekken, fødd 1840, død i 1909. På biletet har han truleg ei rundtrøye på, liknande den han nytta ved skirennet i Christiania i 1866. Fotografen er ukjent, og tidspunktet det er teke. (Henta frå Jul på Ringerike, 1925)

meget Smukt

Torsdag 15. mars 1866 rann med klart ver og stille luft, og ganske mange minusgrader til å vera så langt ut på vinteren. Eit nyleg snøfall gav Bekken gode tilhøve i bakken, sjølv om avisene nok tykte underlaget var hardtråkka og vanskeleg nok.⁴

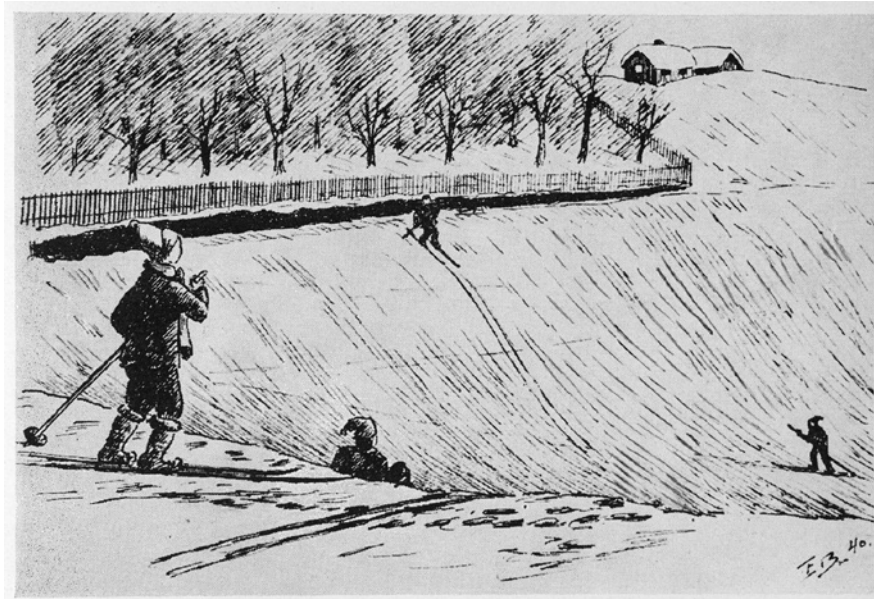
Soknedølen hadde truleg vore i Christiania heile veka, og laga til to eller tre hopp (av snø) i hellinga ovanfor Gamle Aker kirke, nærmare bestemt på det som då heitte Lektor Brandts løkke. Etter arbeidstid (kl 17) samla det seg ei mengd menneske i bakken for å sjå på han, menn og kvinner, og

Finn ein feil mellom teikninga (nedst) i kapitlet «De første skirenn» av Jakob Vaage frå skiløparleksikonet Norske Skiløpere frå 1956 og den boka (øverst) som Ernst Bjerknes sjølv gav ut i 1943. Guten med skia på skuldra er tatt bort! Dette var ein tanke som byrja med Centralforeninges renn i 1867: Ein skulle ikkje berre hoppa på ski. Ein skulle ikkje ta dei av seg oppoverbakke og berre bruka skiene som eit leikety. Av slikt blei det ikkje dugande soldatar. For lokalkjente: Sjølve Iversløkken var avgrensa av Herman Foss gate i nord, Bergstien i vest, Akersbakken i sør, og hellande ned og aust mot Akersbekken, som i dag ligg begravd djupt under Uelands gate.

Øverst: Ernst Bjerknes, Med ski, velosiped og skissebok, Dybwad 1943, s. 123

Nederst: Jakob Vaage, Norske Skiløpere, Ski-forlaget – Erling Ranheim, Oslo 1956, s. 101

«smaagutter», ganske mange av dei hadde ski på føtene, ifølgje Morgenbladet. Christiania Intelligentsedler meinte hopen talde eit par tusen menneske. Folketalet i Christiania amt var i 1865 dryge 57 000.⁵

Seinare skildringar – som neppe var augevitne den gongen – fortel at Bekken hadde lånte furuski, og ei rundtrøye med sølvknappar på. Det siste, som var ei svart jakke i lengd ned til livet, påverka av dressmoten i Europa, liknar kva Sondre Norheim stilte i då han kom til Christiania i 1868. Eg har meir vondt for å tru at Bekken lånte furuski av einkvan ann-

an, og at han ikkje stilte med ski han sjølv hadde laga.⁶

Bekken gjorde fire ulike renn. Først stod han eit slags prøvelåm med stav og med svingar i den brattaste delen av baken. Så gjekk han til topps, og synte fram balansen sin ved å meistra fleire mindre hopp nedover skråninga – utan stav. Det tredje rennet var kva vi ville kalla eit hopp: Bekken sette utfor ein avsats han sjølv hadde laga, 3 alen høg, «saa at Renderen med susende Fart maatte ud og opad i Luften», som *Morgenbladet* skreiv. Han sveva minst ein halv snes alen (= 6 meter) før han sette nedslag, og fortsette så å skrida nedover. Referenten til *Morgenbladet* tykte det var «meget Smukt».⁷

To gonger gjorde Bekken dette hoppet. Andre skiløparar prøvde seg i lag med, eller mot han. Dei synte rosverdig «Frygtløshed», men ingen av dei kunne klara hoppet skikkeleg, heitte det. Dei fall der Elling Bekken stod.

Ein kan ana at den store folkemengda har klappa og jubla for han.

Det står ikkje fortalt, i *Morgenbladet* eller i andre aviser, om Bekken tok skiene av seg mellom kvart renn eller hopp, og gjekk bakken opp att på føtene. Dette blei eit tema eller ein regel først året etter, då *Central-*

foreningen skipa til skikonkurransen i Christiania. Då måtte ein syna at ein kunne bruka skiene både nedover – og oppoverbakke. Skiene skulle vera ein nasjonal reiskap både til moro og til nytte, slik det alt hadde stått i førehandsomtalen av framsyninga til Bekken.

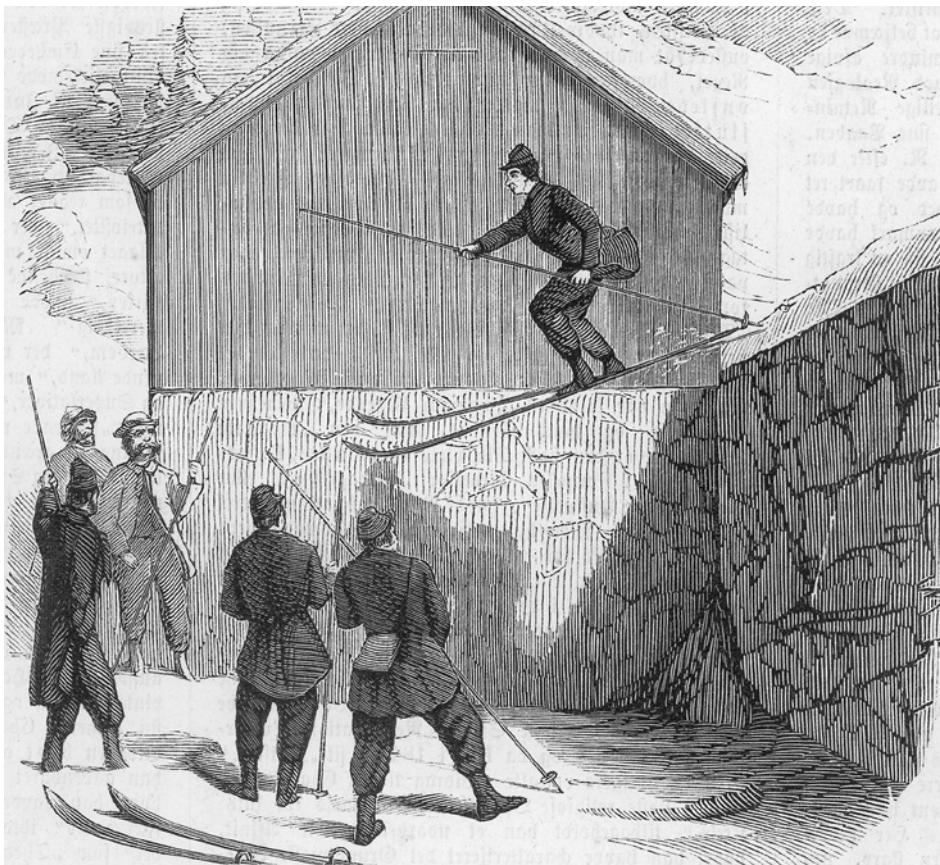
No gjorde Bekken seg klar til sjølv finalen. Han hadde funne ein naturleg skrent eller brink som ifølgje avisene var 10 alen loddrett ned, i så fall seks meter fritt fall. I dagane før framsyninga hadde han øvd seg på dette stupet, og klart å stå. Men no, med alle tilskodarane rundt seg, eller det endå hardare føret, eller kva det var, makta han ikkje ståande hopp. To gonger prøvde han seg, to gonger måtte han «bide i Sneen», som *Morgenbladet* ordla seg.

Også idrettsungdommen frå byen prøvde seg. Nokre av dei blei nemnde i avisa: medisinarstudentane Holmboe og Nissen frå Tromsø, løytnantane Petersen og Bassø, og kadett Gjerdrum. Gjerdrum var også ihuga skøyteløpar, og vann premie i kunstløp ved Akerhus festning i 1869.

Hoppet var dristig og kan henda urimeleg høgt. Falla var valdsame og ski blei knekte. Kan henda var det av denne grunnen at Bekken stod av etter to forsøk. Johannes Holmboe

ville like fullt prøva ein tredje gong, og klarte å halda seg på skiene, etter nedslaget. Hurra-ropa ljoma då han segla nedover sletta. *Morgenbladet* meinte at Bekken hadde funne sin likemann der han kanskje minst hadde venta det – i byen. *Christiania Intelligentssedler* meinte «Væddekampen» hadde stått ikkje så mykje mellom by og land som mellom nord og sør i landet, og at nordlendingane nok var hakket betre på ski enn dei frå sørlegare strok i Norge.⁸

Ein kan diskutera om tildraginga med Bekken og co. var ein ekte skikonkurransse – og såleis den første i Christiania. Her var ikkje premiar, slik Centralforeningen stilte opp året etterpå, og ikkje var det formulert reglar, på plakatar eller program, eller offentleggjort noko resultatliste etterpå, ved opplesing eller i avisene. På éin måte stod Bekken i tradisjonen av oppvisningar frå sirkus og marknadsløyer. På ein annan måte stod han på ein slags kunst-scene, slik som andre gjorde med song og med pianoakkompagnement, eller med eit teaterstykke. Avisene nytta seg delvis av kunst-nemningar i referata sine. Men dei betrakta det som hadde hendt også som ei tevling: I Aftenblad-annonsen for rennet hadde ein kalla arrangementet eit «Skirend».

Dette xylografiet – etter ei teikning av malaren Reinholdt Boll – syner ei mogleg scene frå ein tillyst skitur til Grorud i 1862, som enda ved ein mur på eit par meters høgd (på Grefsen), og på rimeleg flatt underlag. Sånn sett kan hoppinga likna korleis «finalen» i rennet til Bekken i 1866 arta seg. Legg merke til at fleire av dei i alt 40 skiløparane har teke av seg skiene. Sjå Aftenposten 16. februar 1862 – og teikninga i Illustreret Nyhedsblad, same årgang.

XYLOGRAFI ETTER TEGNING AV REINHOLDT BOLL, HENTET FRA ILLUSTRERT NYHETSBLAD 1862, S. 60.

I *Morgenbladet* tala ein etterpå om Bekkens «Konkurrenter», og *Christiania Intelligentsedler* skreiv at det hadde vore ein veddekamp. I den siste nemninga låg nok ikkje at tilskodarane hadde sett pengar på at den eine eller den andre kom til å stå – eller falla. Ordet kom truleg frå hestesport og travløp, der pengar og veddemål var implisert oftare. Ein kan også diskutera om det var langrenn eller hopp Bekken innbaud til. Men desse kategoriane eller idrettsgreinene var ikkje fastlagde då.

Pengar vann likevel Elling Bekken til gagns, og på ein måte fekk i alle fall *han* ein gedigen premie. Det blei sendt rundt bøsse til dei mange tilskodarane, og samla inn meir enn 30 spesidalar! Bekken kunne ha tatt båt til Quebec (og emigrert) for 14 spesidalar, eller kjøpt ein splitter ny sofa (til kona?) for 4 spesidalar, eller abonnert på *Morgenbladet* eit halvt år for berre 3 spesidalar, eller ete seg mett på *Christiania Dampkjøkken* for 12 skilling kvar kveld – lenger enn eit halvt år om han skulle setja heile potten til livs. Beløpet var så stort at dei som samla det inn for han, og kanskje hadde invitert han i første omgang, beslutta å senda pengane i posten

til heimstaden hans neste dag – slik at forstandige menn i Soknedalen kunne bli samde med Bekken og familien om korleis han kunne nytta seg best av dei. Bekken fekk altså ikkje pengane med seg i lomma. Gavmildheit og overformynderi og mistillit – alt på ein gong. Sjølv tykte Bekken at folk i byen var så «fremifra snille». Men det kan ha vore avisene, og i dette tilfellet *Morgenbladet*, som la orda i munnen på han slik.⁹

Byliv

Neste morgon sto Elling Bekken opp tidleg. Alt klokka åtte la han i veg heimover, gjennom Nordmarka. Førret var endå kaldare no; 15 grader minus var målt utanfor sentrum av byen. Ifølgje *Morgenbladet* hadde Bekken kun ein tanke: Å ha Krokkleiva framfor seg. Ved skyss-stasjonen der ville han ha Ringerike, og heimtraktene sine, å skoda. Heile skituren var minst 90 kilometer lang. Slik syntte Bekken at skiene ikkje berre var til leik, men at dei først og fremst var eit framkomstmiddel. Han hadde von om å nå heim til kona før kvelden.

Eg veit ikkje om han klarte akkurat det, på éin dag. Dersom førret var godt, og han ikkje var uheldig nokon stad, skulle det ha vore råd. Eg veit heller ikkje akkurat kva han har tenkt

på skituren heim. Men noko må han ha tenkt. Han må ha vore bra stolt. Kan henda hasta det for han å komma heim til Pauline, og fortelja om alt som hadde hendt. Han kan også ha vore uroleg for at pengane ikkje kom fram, eller at dei «forstandige» mennene skulle bestemma noko han sjølv ikkje ville. Han må også ha tenkt ein del på kva han hadde sett i byen, og som hadde undra han, viss avisreferata vitnar rett. Kan henda ana han eit anna liv der enn i slitet i skogane, med øks, i djup snø.

Vi veit i alle fall at han flytta med familien sin til Nydalen – i eit av dei første åra etter 1866. Han var med på det rennet Centralforeningen skipa til i Christiania i 1867, og i 1868.¹⁰ Men han var ikkje med på i den lokale tevlinga i Hønefosstraktene etter 1866. Tidleg på 1870-talet er han tilsett i Nydalen Compagnie, den spinne- og vevefabrikken som Otto Gjerdrum bestyrte.¹¹

Slik sett går den mindre saga om Elling Bekken og familien hans inn i den breiare historia om urbanise-

Trappa ved Waldermar Thranes gate 46 opp til Fougstads gate. (Trappa er del av Brandts gate som startar i Geitmyrsveien og går til Bjerregaards gate.) Her låg unnarennet til «Præmiebakken» som truleg blei innstifta med Elling Bekkens renn.

UKJENT FOTOGRAF / OSLO BYARKIV

ringa: om korleis industrialiseringa trekte folk ut frå bygdene, og inn til byane. Dei blei verande i Christiania i livet ut, Elling og Pauline, og fekk fleire born. Ifølgje kyrkjesongaren Edv. Vikar hadde Bekken seinare arbeid på Hjula Væveri, og kollegaene som enno hugsar han (på 1920-talet), hadde mykje godt å seia om soknedølen. Han drog ikkje til Amerika, slik som mange av skipionerane frå Telemark, Sondre Norheim inkludert, og også kadetten Gjerdrum, gjorde. Elling Bekken døydde i 1909, 69 år gammal.

Pioner

Den nemnte kyrkjesongaren i Lunder, Edv. Vikar, samla seinare stoff om skipioneren og helten Elling Bekken. Døtrene hans skal ha fortalt han at Bekken blei besviken på korleis rennarrangørane på 1870-talet helst gav dei beste premiane til dei av kjente slekter. Stilkaraktarar var etablert som rangeringsgrunnlag då, og kan henda var skjønnet til dommarane ikkje alltid like godt, eller upåverka av namn. Men Bekken står uansett fjellstøtt – som den aller første skipioneren som kom til Christiania. Han kom to år før Sondre Norheim, og sjølv om Norheim nok var ein betre skiløpar, både til å skrida og til å langa ut, var den summen som morgedølen fekk

samla inn ved eit oppvisningsrenn i 1870 ingenting mot det varpet som Bekken gjorde i 1866.¹²

Bekken er mangedobbelt pioner: både som skiløpar frå bygdene som viser fram autoriteten sin i hovudstaden, og som tømmerhoggar som slenger øksa i frå seg og via skisporet finn vegen til nettopp byen. Les gjerne Mikkjel Fønhus' kritiske roman *Skiløperen* (1936) i så måte.

Soga om Elling Bekken er blitt fortalt fleire gonger, om enn på ulikt vis. Historikaren Kjell Haarstad har gjort truleg det grundigaste arbeidet om korleis skirenn var utbreidd mange stader, og skiløparar var i sving i mange delar av landet – før Sondre Norheim kom til hovudstaden i 1868.¹³ Vogga til skiløpinga stod ikkje sånn sett i Morgedal; små skiløparar, gutar og jenter, blei vogga i søvn frå Tromsø i nord og til Horten og Kristiansand i sør. Og altså i Soknedalen, hausten og vinteren 1840, då Elling Bekken var spedbarn.

Det nedslaget som Elling Bekkens hopp gjorde i litteraturen, er eigentleg ganske imponerande. Éin ting var alle avisene, minst fire i Christiania, og minst to utanfor hovudstaden, som skreiv om rennet alt vinteren 1866. I *Samfundsbladet* (gjeve ut av Studentersamfunnet) blei Bekken av Edvard

Bull den same vinteren løfta inn i Homers klassiske *Illiaden*: «Kampen gudinde, besyng, som førtes i bakken ved Aker/, hvor man et svarlig mandefald saa, anrettet blant helte/, da Elling Bækken til Skirend indbød, til kapstrid utfordret.»¹⁴ Den same våren var Bekken blitt ein referanse i satiren som vittigheitsbladet *Vikingen* kom med. *Norsk Folkeblad* skreiv også om den unike skihendinga i hovudstaden den vinteren.¹⁵

Diktsyklusen «Sondre Norheim» (i serien *Lauvduskar*, VI., av Aslak Bergland) frå 1887 gjorde endeleg stas på Bekken, men løfta nok Sondre Norheim endå høgare på strå, eller stav, og sidan kom andre skiheltar i forgrunnen; brørne Hemmestvedt frå Telemark, og ikkje minst Fridtjof Nansen, Kristiania og Noregs aller største, både med og utan ski.

Men minnet om Elling Bekken lever. Og den idretten han var med å breia ut.

Det ingen har sett på, eller kommentert så vidt eg veit, er kvifor Elling Bekken inviterte «Amatører» til å bli med seg i skibakken. Såg han på seg sjølv som profesjonell? Eller som ein meisterkunstnar der dei andre var berre anonyme statistar å rekna? Eller rekna han dei andre skiløparane som tevla med han som sine likemenn?

Alt dette er del av den avhandlinga om norsk idretts amatørhistorie som eg held på med. Men det er ei anna historie.

Gudmund Skjeldal, fødd 1970, er stipendiat ved Norges Idrettshøgskole. Han er forfattar av ti bøker, mellom anna Den siste langrennaren (2005) og Vestover. 150 år med Bergens Tidende (2017).

Noter:

¹ I samtida skreiv ein gjerne Bækken med æ, og «Sognedalen» på dansk måte. Opplysningane i dette avsnittet, og det neste, er basert på kva kyrkjесongar Edv. Vikеr samla om Elling Bekken, trykt mellom anna i bladet *Jul på Ringerike* i 1925. Supplert med nokre detaljar er denne artikkelen («Skiløberen Elling Bekken fra Soknedalen») med i boka til Johnson, 1930, s. 198–201. Erling Bjørke skreiv så sine skisser til ein biografi om Elling Bækken, basert på kva han hadde lese av Vikеr, og kva Vikеr hadde etterlate seg av notatar, som enka gav til Bjørke. Artikkelen til Bjørke står å lesa i *Norsk Tidend*, laurdag 14 mars 1936, og litt fyldigare i *Ringerikes Blad* 7. og 11. april 1949. Digitalarkivet, osv, skriv ved folketeljinga i 1965 at Bekken var tømmerhoggar. Sjå gjerne artikkelen til Fred Harald Nilsen: «Skipioneren Elling Bekken» i *Ringerike*, 1995–1996, 67, s. 50–52. Sjå også Ragnvald Lien, «Organisert skiidrett 1860–1890» i bladet *Ringerike* 1997–98, 69, s. 20–24, og den litt stuttare teksten til Konrad Karlsen (1994), «Skiløberen Elling Bekken» i *Dalen Vår. Medlemsblad for Soknedalen lokalhistoriske foreining* 1 (4), s. 24. For yrkestittelen «Tømmerhoggar», sjå Folketellingen 1865 for Norderhov prestegjeld mm, søkbar på digitalarkivet.no.

² For omtale av dette rennet, som av dei mange andre

skirenna rundtom i sør-Norge dei første åra på 1860-talet, sjå Haarstad, 1993, s. 60–64.

- ³ Morgenbladet den 15. mars 1866. Aftenbladet var innhaldsmessig eit talerøyr for næringsfridom medan industrialiseringa no vaks fram. Ho gjekk for å vera den hovudstadsavisa som hadde nestflest abonnentar utanfor Kristiania; i 1853 truleg omlag 800, mot Morgenbladets 2500 tingarar utanfor byen.
- ⁴ Dette basert på vernotis i Morgenbladet fredag den 16. mars 1866.
- ⁵ Sjå «Hovedresultaterne af Folketællingen i Norge i januar 1866.» (1868). Søkbar på nb.no.
- ⁶ Kyrkjесongar Edvard Vikеr skriv – truleg omkring 1925 – at Bekken lånte rundtrøya av Hans Gulbrandsen Modalen, og furuskia av Ellef Knudsen Berg. Sjå teksten «Skiløberen Elling Bekken fra Soknedalen» frå boka til Johnson, OS. (1930): *Utvandringshistorie frå Ringerikesbygderne* IV, s. 198–201.
- ⁷ Sjå Morgenbladet laurdag 17. mars 1866.
- ⁸ Sjå Christiania Intelligenssedler 17. mars 1866. I skiløparleksikonet *Norske skiløpere. Skihistorisk oppslagsverk i 5 bind. Østlandet Sør* frå 1956 finst det ein artikkel av Jacob Vaage der heile denne teksten er sitert. Tittel: «De første skirenn», side 83–108.
- ⁹ Sjå Morgenbladet laurdag 17. mars 1866.
- ¹⁰ I 1867 var det Gjerdrum som vann; Bekken blei nr 4. I 1868 kom Norheim på førsteplass; Bekken blei nr 2.
- ¹¹ Sjå Morgenbladet 6. mars 1872. Her er omtale av eit skirenn som Gjerdrum har halde for arbeidarane sine, og det heiter at dei har eit førebiletet i Bekken. Det går også fram at renntradisjonen ved fabrikkен går fleire år tilbake.
- ¹² Centralforeningen fekk ikkje i stand renn det året, truleg pga dårleg skiføre. Norheim, som hadde venta i det lengste i byen, stelte i stand eit oppvisningsrenn saman med to andre bygdekarar. Men oppmøtet var heller skralt, truleg på grunn av konkurransen med skøyteartisten Jackson Haines, som synte fram kunstane sine nedanfor Akershus festning den same søndagen som Norheim hoppa, og gjekk fiskebein, og skreid.
- ¹³ Haarstad, 1993. Sjå *Skiforeningens Årbok*, 1918, og s. 74–75.

¹⁴ *Vikingen*, 7. april 1866, s. 59

¹⁵ *Vikingen*, 31. mars 1866, s. 55. *Norsk Folkeblad*, 24. mars 1866, s. 79.

Kilder:

Aviser og vekeblad i samtida på 1860-talet: Morgenbladet, Aftenbladet, Christiania Intelligenssedler, Aftenposten, Ringerige Ugeblad, Trondhjems Adresseavis, Vikingen, Illustret Nyhedsblad, Norsk Folkeblad.

Bøker og bokkapittel:

Lauvduskar. (1887). Det norske samlaget.

Haarstad, K (1993). *Skisportens oppkomst*. Tapir forlag.

Johnson, OS. (1930). *Utvandringshistorie frå Ringerikesbygderne* IV. The Amundsen Publishing Company.

Vaage, J. (1956). «De første skirenn. Fra 1843 til 1879». I: *Norske skiløpere. Skihistorisk oppslagsverk i 5 bind. Østlandet Sør* (s. 80–108). Skiforlaget – Erling Ranheim.

Tidsskrift og blad:

«Hovedresultaterne af Folketællingen i Norge i januar 1866.» (1868). *Norges offisielle statistik*. Det steenske bogtrykkeri.

«De to første skirend ved Kristiania. (1918). *Skiforeningens Årbok*, s 73–83.

Viker, E. (1925). «Skiløperen Elling Bekken». *Jul på Ringerike*, 4. s. 17–18.

Digitale kjelder:

«Folketelling 1865 for 0613L Norderhov prestegjeld, Norderhov sokn, Haug sokn og Lunder sokn». <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038084001005>

VI OLYMPISKE VINTERLEKER
OSLO 1952

PROGRAM

Offisielt dagsprogram

Programme journalier officiel

Official Daily Programme

DE VI OLYMPISKE VINTERLEKER

OSLO · 20 FEBRUAR 7

1 krone

Course
50 km langrenn
Long Distance Race, 50 km
Course de 50 km
30 km langrenn damer ..
Long Distance Race, 10 km, D.
Course de fond 10 km, D.
4 x 10 km stafettløp
Relay Race, 4 x 10 km
Epreuve de rel. 4 x 10 km
Hurtigrøing - Speed Skating
Patinage de vitesse
500 m

BANDY-oppvisning
Display - Demonstration
Avslutningsseremoni
Closing Ceremony
Cérémonie de clôture ..

B = Bislett D = Dølenenga, F = Frognerstøten, H = Holmenkollen, J = Jordal
Amfi. N = Norefjell, R = Radkleiva.
D = Damer Ladies, Dames, M = Herrer Men, Messieurs P = Par. Pairs, Couples.
Div. = 19/2, 17/2, 15/2, 13/2, 11/2, 9/2, 7/2, 5/2, 3/2, 1/2, 1900 Dølenenga, 15/2 & 17/2;
1900 Drammen 16/2, 18/2, 21/2; 1900 Sandvika, 21/2; 1900 Lillestrøm, 24/2; 1600 & 1900 Dølenenga.

February
Février - Février
15
Fredag
Vendredi - Friday

Offisiell åpning
Official Opening

INNGANG
Entrée - Entrance

2

Bislett stadion
Sletteplass kr. 25
Hovedtribune

Reservd Seat
Grand Stand

Kr 25

PLASS
Seat
4

15. 2. 1952

20. februar

50 km löypa

The course of the 50 kilometres (31 miles) long distance.

La course de fond 50 km - 20. feb.

Map labels: Fiskekleivå, Byvatn, Finnerud-høgda, Finnerud-utstasjon, Svartor, Slakteren hurtig, Lørensseten, Grøttum, Lorthulp, Ullevålseter-utstasjon, Ringerikstjø, Tryvannstua, Strømsdammen, Frognerstøten, Skogen, Voksenlia, Besserudtj (Holmenkollbakken), Start og innkomst.

25. 1300 1200 1000 1500 1600 1700 1800 1900 1700 1700 1700 1700 1700 1700 1700 2100 2100 2100 2100 2100 1900 1900 1900 1400 1400 1400 1900 B

Vinter-OL i skisportens vugge: De VI Olympiske vinterleker i Oslo, 1952

De VI Olympiske vinterleker ble arrangert i Oslo i perioden 15.–25. februar 1952. På det tidspunktet var dette det største arrangementet som hadde blitt avholdt på norsk jord. Denne artikkelen fokuserer på noen sentrale spørsmål, som vi antageligvis også ville diskutert dersom Oslo skulle arrangert vinter-OL i 2022 – eller på et annet tidspunkt i framtiden: Hvorfor ønsket man å arrangere vinter-OL? Hvordan forsøkte man å oppnå målsettingene? Hvordan påvirket lekene Oslos identitet?

Det siste spørsmålet er kanskje spesielt relevant for et Oslo-magasin. Svaret er også noe av det som var mest interessant med Oslo-OL. Det var nemlig noe arrangørene forsøkte å unngå. Dette var et arrangement for hele Norge, som skulle presentere et fordelaktig bilde av Norge og norsk kultur til et internasjonalt publikum. Det påvirket diskusjonen rundt prioriteringer og utforming av anlegg på en måte som blander de tre spørsmålene om motivasjon, målsettinger og gjennomføring.

Hva er Olympiske leker, og hva betyr det for arrangøren?

Olympiske leker er et omreisende idrettsarrangement som arrangeres hvert fjerde år. OL og den olympiske bevegelse er styrt av et sett moralske

og ideologiske føringer, som er sammenfattet i en ideologi/filosofi kalt olympisme. Det skal gjøre OL til noe mer enn en idrettskonkurranse. OL er underlagt et internasjonalt regelverk, eid og kontrollert av den internasjonale olympiske komité (IOK), og må gjennomføres innenfor rammene til det olympiske regelverket.

OL på snø og is er en moderne oppfinnelse, første gang avholdt i 1924. At vinter-OL er OL-familiens lillebror er det ikke mange som har brydd seg om i Norge, som er et av få land der vi må spesifisere årstiden når vi snakker om OL. I tilnærmet alle andre land er det en selvfølge at det vi kaller sommer-OL bare er OL, mens i Norge er det andre kaller vinter-OL gjerne OL. I norsk sammenheng legger kulturelle tradisjoner spesielle føringer for

gjennomføringen av et vinter-OL, som vi ikke vil finne hos de fleste andre vinter-arrangører. Planleggingen av Oslo-OL var preget av en følelse av at vinteridretten kom hjem, og det måtte markeres både internt og utad til et internasjonalt publikum.

Oslo blir OL-by

Allerede høsten 1945 ble det diskutert å avholde vinter-OL i Oslo i 1948. Partene konkluderte at den nødvendige infrastrukturen og overnattingskapasiteten ikke kunne løses i tide. OL-planene ble derfor utsatt fire år, men Norge var fremdeles preget av etterkrigstidens utfordringer da de ble gjenopptatt. Det var styrende for arbeidet da Oslo skulle forberede vinterlekene.

I august 1946 vedtok et enstemmig formannskap i Oslo kommune å stille

som kandidat til vinter-OL i 1952, etter forslag fra varaordfører Rolf Hofmo. Hofmo var gjennom en rekke leder- og styre-stillinger i idretten og det øvrige kulturlivet overalt i norsk idrett på dette tidspunktet, og er umulig å komme utenom når vi diskuterer norsk idrett i to tiår etter 1945. Han var mest kjent som leder for Statens ungdoms- og idrettskontor (STUI), som forvaltet overskuddet til Norsk Tipping fra 1948. Det betydde i praksis at det var Hofmo som kontrollerte pengesekken til norsk idrett.

OL-søknaden ble overlevert IOK sommeren 1947, og var ikke mer avansert enn at den fikk plass på et postkort:

«Oslo by søker om arrangementet av de VI Olympiske Vinterleker 1952. Oslo, Norges hovedstad, teller 400 000 innbyggere. Byen har i alle år vært sentrum for vintersporten i Norge. Den er kjent for sin rekordmessige publikumsinteresse ved Holmenkollrennene og de store internasjonale skøytestevner. Oslo kommune garanterer de idrettsanlegg som avviklingen av vinterlekenes program foreskriver.»

Dette var hele søknadsdokumentet. I juni 1947 ble Oslo tildelt lekene

1952-OL i tall

694 utøvere og like mange ledere fra 30 nasjoner, konkurrerte i 22 øvelser. 542 009 billetter ble løst, men det totale publikumstallet med publikum i løypene var mye høyere. Det ble gjort mulig med ca. 300 funksjonærer, og samarbeid med Foreningen til Ski-idrettens fremme. Over 500 personer var akkreditert under lekene, og 650 medieakkrediterte formidlet lekene.

Det samlede OL-regnskapet viste OL-utgifter på 14 351 000 kr, fordelt på anleggskomiteens 11 663 000 kr og organisasjonskomiteens 2 688 000 kr. Inntektene fra lekene ble 4 182 000, hovedsakelig fra billettinntekter. Etter at kommunen og Norges olympiske komité hadde fordelt sin andel av inntektene, ble nettokostnaden for kommunen 10,7 millioner kr. I tillegg kom omtrent 200 000 kr ekstra fra andre bidragsytere til skiheisen i Norefjell, NRK og noen veiprojekter. Hotell Viking og den nye brua over Noresund var ikke inkludert i OL-regnskapet.

med 18 av 28 stemmer. Hofmo kunne bruke OL som en «brekkstang» for å realisere store prosjekter uten å havne i den ordinære prioriteringsrekkefølgen.¹ Hofmo var også strategisk, og kunne bruke alle hattene han satt med for å realisere flere idrettsrelaterte prosjekter, som skulle komme

hele Norge til gode. Gjennom å lede anleggsutbyggingen til OL kunne han sørge for at kommunen finansierte anleggsutbyggingen i Oslo, slik at STUI kunne konsentrere seg om andre deler av landet. Det var viktig i startfasen til den tippefinansierte anleggsutbyggingen, der STUI disponerte rundt 3-5 millioner kr årlig, sammenlignet med OL-investeringer på over 12 millioner. (At et eventuelt OL ikke sluker anleggsposten til resten av landet er en lærdom flere burde legge seg på minnet til neste OL-diskusjon). Behovene var store, for Oslo kommune bevilget et beløp i samme størrelsesorden som OL-utbyggingen til idretts- og friluftsliv på toppen av OL-investeringen i perioden 1945-52.² Til tross for manglende anerkjennelse i samtiden (og i ettertid) var vinter-OL i 1952 på mange måter Hofmos prosjekt.

Nasjonal og lokal identitet gjennom idrettsanlegg

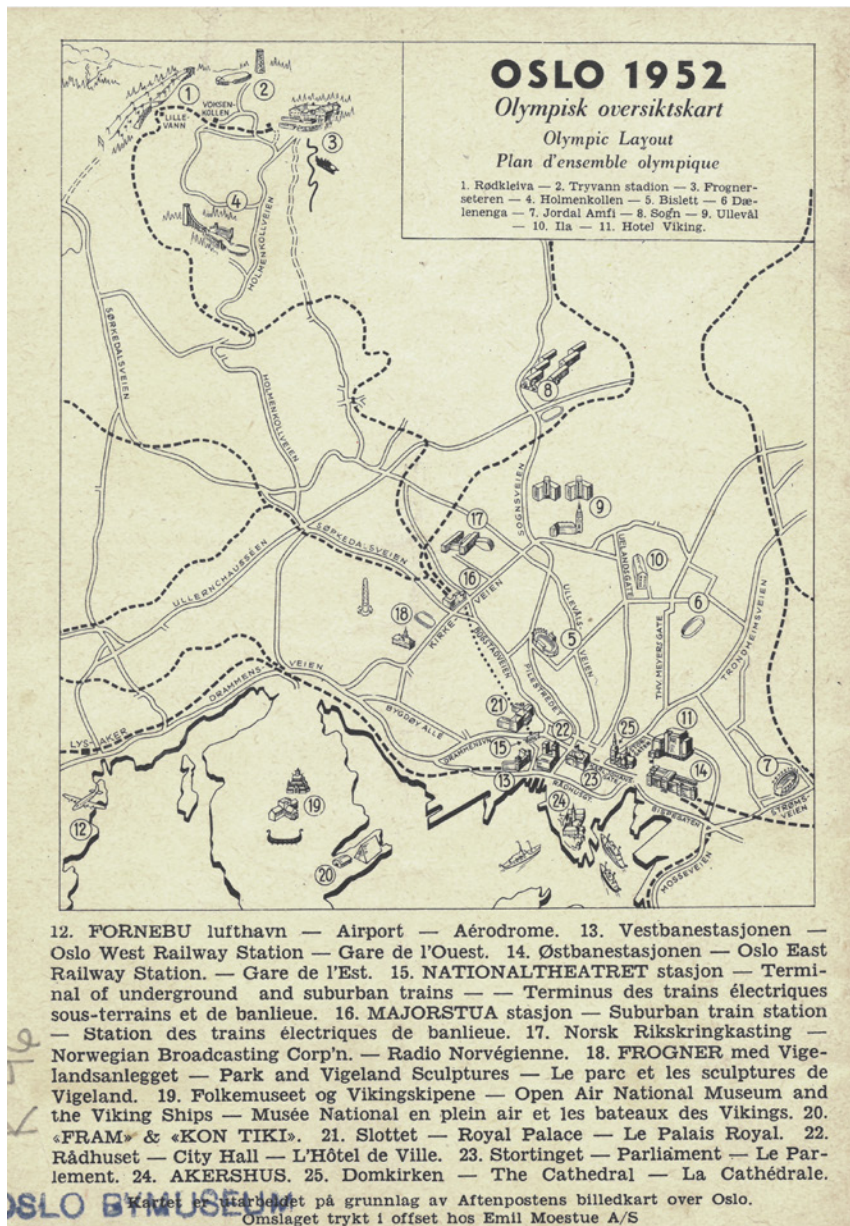
Planleggingen var preget av to overordnede perspektiv: Materielle investeringer var det tyngste argumentet for OL, samtidig som de involverte så dette som en mulighet til å presentere det moderne Norge for verden. Natur og skiidrett ble trukket fra som noe essensialistisk norsk, men organisasjonskomiteen hadde ikke frie tøyler,

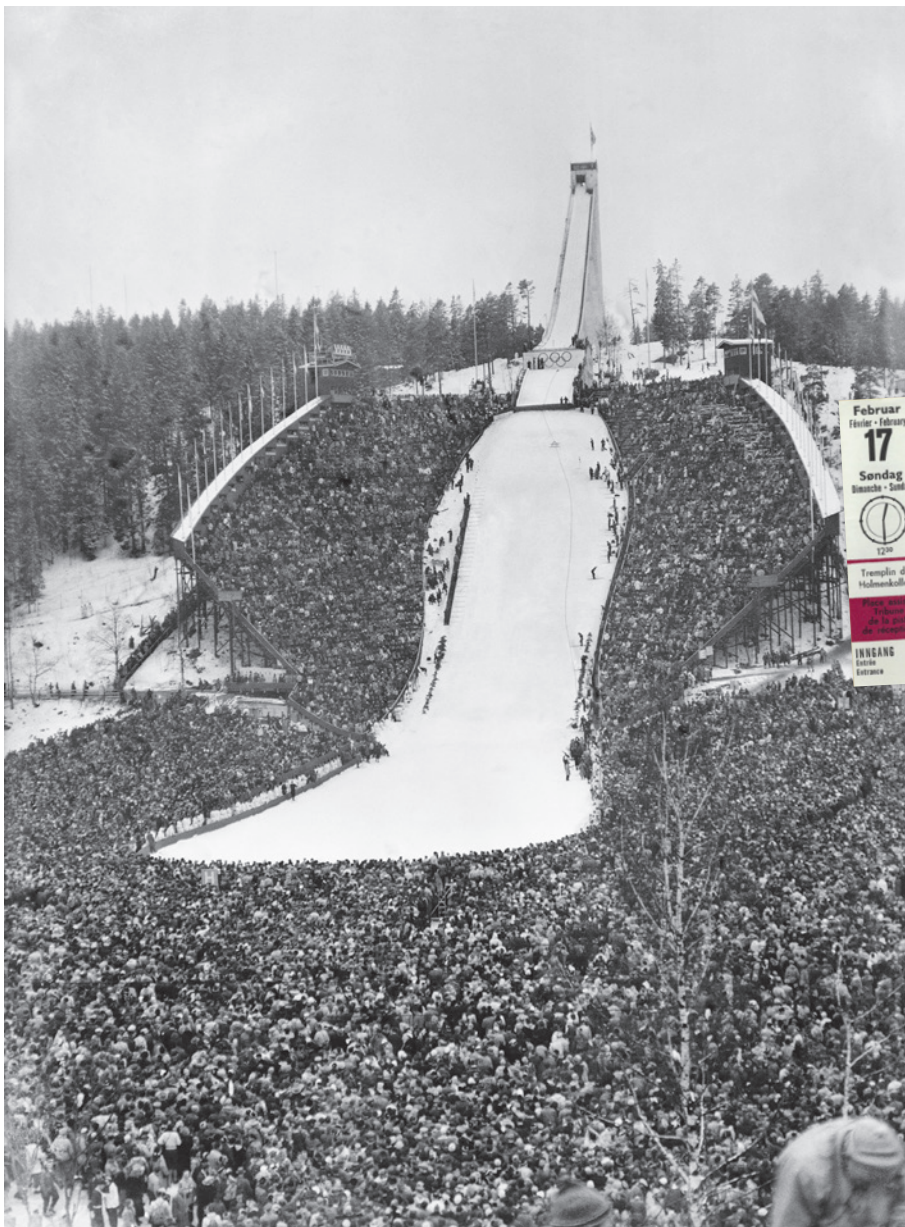
og forsøkte å opptre innenfor det internasjonale regelverket. Gjennomgangsmelodien var at et OL «realisert på en mønstergyldig måte», ville «bli den beste, den sikreste, den fornemste propaganda for dette land som noen gang er satt i scene».³

Idrett er både synlig og følelsesladet, i motsetning til mange andre nasjonsbyggende og statsbærende institusjoner. Det har skapt en globalisert arena for å uttrykke nasjonale identiteter. Vær, klima og geologi

Idrettsanleggene

Jordal Amfi, Dælenenga (ishockey, kunstløp), Holmenkollen (hopp og langrenn), Bislett (skøyter, kunstløp, åpnings- og avslutningsseremoni), Frognersteteråsen (bobsleigh) og Rødkeiva (slalåm) var konkurransearenaer i Oslo. Utofor og storslalåm for begge kjønn ble arrangert i Norefjell. Det ble også spilt ishockeykamper på Kadettangen i Sandvika, Marienlyst i Drammen og Lillestrøm Idrettsplass.

Det spesielle hopprennet i Holmenkollbakken ga kanskje det mest minneverdige bildet fra vinter-OL i 1952. Gratishaugen, sletta og tribunen var fylt til randen, men et sted mellom 100 000 og 150 000 tilskuere, som fremdeles er publikumsrekorden i vinter-OL. En egalitær folkefest var viktig for arrangørene. Det skulle markere norske skitradisjoner som motsats til vinter-OL i små, eksklusive alpelandbyer.

UKJENT FOTOGRAF

Bislett stadion under OL. Innvendingene mot å bruke Bislett som OL-stadion var mange: den var for liten (med 34 000 tilskuere) og ga feil inntrykk av vintersportsnasjonen Norge, der den lå midt i en «steinørken», «stengt inne i sement» og «innhyllet i tåke og industriroyk».

UKJENT FOTOGRAF

ble markedsført som kulisser for et særegent norsk forhold til vinteren. Skiidretten var et kollektivt symbol, forankret i nasjonal egenart, som hadde fått en kulturell identitetskapende kraft.⁴ For en ung nasjon var det lett å identifisere seg med den ungdomsvitalisme som ble symbolisert gjennom sunn idrettsungdom. Et

OL på hjemmebane handlet både om den sportslige siden av det å vise verden vinterveien, og det å vise verden vinterveien gjennom å gjøre vinteren til en særegen livsstil, «a way of life», der Norge og nordmenn omfavnet vinteren og gjorde den til sin egen.

På et mer konkret plan ble idrettsanlegg, infrastruktur og innkvartering

omtalt i sammenheng med nasjonal prestisje. Vinter-OL handlet om Norges renommé, og hvis anlegg, infrastruktur og innkvartering ikke ble godt nok, stod dette renomméet på spill. I 1948 kritiserte skøytemiljøet anleggskomiteen for å bruke St. Moritz som målestokk for planleggingen, for som «verdens ledende vin-

tersportsnasjon» burde Oslo overgå selv vinter-OL i Garmisch-Partenkirchen i 1936.⁵ Arrangementet i seg selv var altså viktig for å illustrere hvilken stor vinter(sports)nasjon Norge var. Dette føyer seg inn i en logikk med bredt gjennomslag, der OL fungerer som en selvforsterkende ekstravagansmekanisme; bare det beste er godt nok og vertsnasjonens fasiliteter må overgå forrige OL-vertsskap.

Holmenkollen er det viktigste idrettsanlegget i Norge fra et identitetsperspektiv. Store hoppbakker er vanskelig å forene med folkelig aktivitet utover tilskuerrollen, nå og i 1952. Holmenkollen er kanskje derfor vel så mye et smykke i Oslos skyline som en idrettsarena – eller et «nasjonalt erindringssted» med Rune Slagstads ord.⁶ Det var bred bevissthet rundt Holmenkollens rolle som turistat-

traksjon og nasjonalt symbol. Derfor benyttet anleggskomiteen muligheten OL ga til å forbedre *turistattraksjonen*. Veiforbindelsen opp til bakken ble forbedret, det ble åpnet en restaurant i hoppet, Skimuseet flyttet til de nye lokalene under tilløp og hopp, og det ble installert heis i tårnet, slik at turister enkelt kunne ta turen opp til toppen for å nyte utsikten. Hoppbygget på tre etasjer rommet et eget postkontor der turister kunne sende prospektkort poststempelt «Holmenkollbakken».⁷ «Holmenkollbakken har ikke bare en sportslig oppgave – den fyller en rent turistmessig misjon året rundt», fastslo *Aftenposten*.⁸ *Arbeiderbladet* omtalte det nye anlegget, tegnet av Frode Rinnan, som «skiløpets Colosseum».⁹

Skiidrettene foregikk stort sett i naturlig, men delvis bearbeidet, terreng. De var naturlige eksponenter for norsk vintersportskultur, men de samme argumentene ble også brukt i debatten om hovedstadion, der flere debattanter la vekt på estetiske faktorer. Bystyrerepresentant Scheie argumenterte mot Bislett fordi det ville ikke «bli noe pent for alle utlendingene å bli stengt inne i sement og hustak når de kommer til vinterlekene i Norge, det naturskjønne land».¹⁰ «Vintersportslandet Norge kan ikke

by fram Bisletts steinørken!», fastslo *Dagbladet* i 1949.¹¹ Ifølge denne versjonen ville turistene spørre hvor vinterlandet Norge var hvis de besøkte Bislett, innhylltet i tåke og industri-røyk, mens Ullevål stadion badet i sol på veien inn mot Nordmarka.

Under den frodige debatten rundt valg av hovedstadion i 1948–49, ble Bislett stort sett omtalt som et håpløst idrettsanlegg, også av arkitekt Frode Rinnan(!).¹² Rinnan tegnet den daværende utgaven av Bislett, men han var tilhenger av Sogn stadion som OL-arena, i likhet med de fleste i anleggskomiteen. De allierte seg med Norges fotballforbund for å styrke sin sak. Sogn stadion med tilskuerkapasitet på 80 000 ble tegnet inn i terrenget omtrent der Norges idrettshøgskole ligger i dag. Under debatten støttet de aller fleste de estetiske og funksjonalistiske argumentene for Sogn og til dels Ullevål, men Bislett ble til slutt valgt på grunn av lavest kostnader, nærmest som en nødløsning. Fra politisk hold ble det fastslått at det ikke skulle brukes én eneste unødvendig krone til OL-forberedelsene. Det gjaldt både materielle investeringer og arrangementskostnader, og i dette tilfellet ble skiidretten prioritert framfor skøyteidretten når Norge skulle presenteres internasjonalt.

Deltakerlandsbyen på Sogn. Sveitsiske deltakere forbereder seg til konkurranse med skipreparering mellom kjøkkenstoler.

FOTO: LEIF ØRNELUND

Eigil Nansen, barnebarnet til Fridtjof, gikk siste etappe av fakkelfestet fra Mjørdalen. Det var første gang det ble gjennomført en fakkelfestet i vinter-OL. Det var en markering av norske skitradisjoner, med ambisjon om å etablere Mjørdalen som vintersportens Olympia. Det lyktes ikke, selv om Mjørdalen leverte ilden til vinter-OL i Squaw Valley, 1960. På grunn av en misforståelse fikk ikke den greske olympiske komiteen beskjed om å innlede ritualene for å tenne ilden i Olympia før januar 1960. Grekerne nektet og arrangøren i Squaw Valley ble nødt til å finne et alternativ. De landet på Mjørdalen som nødløsning.

UKJENT FOTOGRAF

Nasjonal identitet: Fakkelfstafetten

Hos tidligere OL-arrangører var vinteridrettene et supplement til sommer-OL og det seremonielle og kulturelle ble derfor ikke prioritert om vinteren. I Oslo forsøkte organisasjonskomiteen å utvide vinterlekenes kulturelle repertoar. Det fikk sitt fremste uttrykk gjennom fakkelfstafetten, som ble gjennomført for første gang i vintersammenheng.

13. februar 1952 tente Olav Bjåland (1873–1961), førstemann til polpunktet på Roald Amundsens Sydpolen-ekspedisjon i 1911, en fakkelf i grua på Øvrebø. Ilden fra Øvrebø i Morgedal, stua til Sondre Nordheim (den moderne skiidrettens far), var den symboltunge kilden til OL-ilden. Bjålands fakkelftenning bandt sammen mange linjer i norsk historie, og det var passende nok at han selv fikk æren av å tenne fakkelfen, i og med at det var hans nevø (med samme navn) som lanserte idéen i 1948:

«Ein av dei eldste greinar innafor vintersporten er skiidrotten. Opphavet til denne har sitt utspring i Morgedal, knytt til den kjende skiløyparen Sondre Norheim. Som eit ledd i opninga av Olympiaden foreslår eg å skipa til eit stafettlangrenn frå Morgedal i Telemark til Oslo.»¹³

Saken ble forelagt IOK-president Sigrifrid Edström, som ga tilslutning.¹⁴ Det endte i en avtale med IOK, der:

«Det ble uttrykkelig presisert at det ikke var noen olympisk ild som skulle bringes fra Morgedal til Oslo, men en fakkelfhilsen fra den moderne skiløypings arnested i Norge. Naturlig nok – fordi ildfakkelfen i århundrer har vært brukt her i landet av skiløpere som skulle ta seg frem i mørke.»¹⁵

Komiteen ble tilsynelatende aldri enig med seg selv om hva dette var. Det var på den ene siden en hyllest til pionerne fra Morgedal og til norsk skisport, men den offisielle rapporten fra lekene fastslo like fullt at det var en «parallell» til fakkelfstafetten i sommerlekene, fra Olympia til arrangørbyen.¹⁶ Det er verdt å merke seg at denne frasen ble brukt i den norske versjonen av rapporten, men ikke i den engelske teksten. Hele avsnittet som fastslår at Morgedal-ilden var en parallell til sommerlekenes stafett i den norske teksten, er kortet ned til en setning som i den engelske versjonen beskriver stafetten som en festlig inngang til lekene.

Den første etappen ble båret av en representant fra Hemmestveit-familien – de første vinnerne av femmila

i Holmenkollen. Etter overnatting på Kongsberg ble den fraktet forbi Birger Ruuds hjem (som måtte sitte i ro på grunn av en brukket ankel). I Drammen ble skiene Torleif Haug brukte i Chamonix skjenket til Skimuseet under en markering ved statuen av den første norske OL-kongen. Åpningsseremonien i 1994 var ikke første gang en skiløper hoppet med fakkelfen. Da stafetten nådde hellig grunn i Husebybakken hoppet Reidar Otto Ullevålseter med fakkelfen i den gamle Husebybakken, som var stelt i stand til anledningen. Han hoppet flott og landet stødig til stor jubel, før han fortsatte på sin etappe (og veien som gikk over unnarennene på den gamle bakken ble åpnet igjen).¹⁷

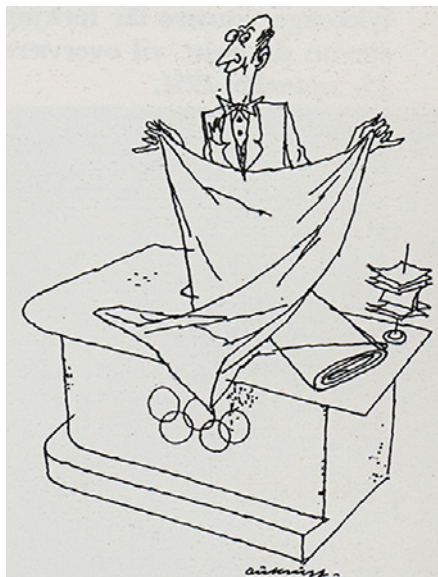
Fakkelfstafetten i 1952 var ikke en diskret markering av norsk skisport. Symbolikken var bombastisk og «markerte at skiidretten hørte hjemme i den store nasjonale sammenheng».¹⁸ Journalisten Peder Chr. Andersen skrev at fakkelfstafetten bandt sammen «de beste tradisjoner i norsk skisport og norsk arktisk og antarktisk forskning».¹⁹ Fakkelfen ble tent av en av Roald Amundsens medhjelpere, båret over klassisk norsk skigrunn, av norske skihelter og avsluttet av en av etterkommerne til Fritjof Nansen. Det hele var, med Slagstads ord, en

offisiell olympisk autorisasjon av den nasjonalistiske skihistoriske fortelling om Telemark som skisportens vugge.²⁰ Men ved å knytte det til polarhistorien fikk det også en nasjonal dimensjon. På pseudoreligiøst vis sanksjonerte organisasjonskomiteen myten om Morgedal som skisportens vugge, som Statens vegvesen senere har gjort ved å sette opp et skilt som ønsker velkommen til skisportens vugge.

Olympiske leker på soverommet

OL er et stort arrangement der forberedelsene omfatter langt mer enn det man kan se med egne øyne, og innebærer en rekke problemstillinger på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. I 1952 måtte organisasjonskomiteen trå til på oslobefolkningens soverom. Det demonstrerte at OL kan brukes som en mulighet til å løse ulike utfordringer, hvis arrangøren gjør jobben sin. Den kreative løsningen på arrangørens største utfordring i 1952 – innkvartering – bidro til å skaffe oslobefolkningen noe den manglet i etterkrigsårene: sengetøy.

Organisasjonskomiteen fikk forhandlet fram en importkvote på 55.000 meter lakenstoff fra Handelsdepartementet, og en kvote på 400.000 kr i fremmed valuta fra

Illustrasjon fra organisasjonskomiteens informasjonskampanje.

TEGNET AV KJELL AUKRUST

Finansdepartementet.²¹ Til sammenligning ble det brukt 1,1 million kroner på den nye Holmenkollbakken. Alle som stilte rom til disposisjon for organisasjonskomiteen fikk anvist 5,5 meter lakenstoff per seng.²² 60 prosent av lakenstoffet ble distribuert til private som tilbød overnatting og 40 prosent til bruk i kommunale nybygg.²³

Det var attraktivt fordi sengetøy var en mangelvare, og import av lakenstoff ble ikke prioritert av nasjonale

myndigheter. Dermed var det svært vanskelig å få tak i. Utgiftene ble delvis dekket gjennom salget, men på grunn av den rådende økonomiske situasjon ble de sterkt subsidiert. Som en bonus ble det foretatt en loddtrekning blant alle som stilte rom til disposisjon, slik at 500 vinnere fikk forkjøpsrett til å kjøpe to billetter til én valgfri konkurranse.

De olympiske lakenene og en tillatelse fra Prisdirektoratet til å øke utleieprisene med 25 prosent, lokket fram utleierne. Omtrent 6000 tilreisende ble innkvartert i private hjem. Det bidro til at hotellkapasiteten i Oslo ble tilstrekkelig for de mer prominente gjestene. Etter OL satt Oslos befolkning igjen med 10.000 nye laken, dyne- og putetrekk – i tillegg til en rekke nye og oppgraderte idrettsanlegg.

Artikkelen bygger på forfatterens doktorgradsavhandling fra 2014: Heyerdahl, Gaute (2014). Vinter-OL i skisportens vugge: De VI Olympiske vinterleker i Oslo, 1952 og De XVII Olympiske vinterleker i Lillehammer, 1994. Doktorgradsavhandling, Norges Idrettshøgskole.

Gaute Heyerdahl er utdannet historiker fra NTNU, og har vært tilknyttet Norges idrettshøgskole siden 2010.

Litteratur:

Alnæs, Karsten (2007). *Jeg spenner mine ski: historien om norsk skikultur*. Oslo: Aschehoug

Andersen, Peder Chr. (1952). *De olympiske vinterleker: Oslo 1952*. Oslo: Dreyer.

Offisiell rapport fra organisasjonskomiteen. *De VI Olympiske vinterleker, Oslo 1952*.

Heyerdahl, Gaute (2014). *Vinter-OL i skisportens vugge: De VI Olympiske vinterleker i Oslo, 1952 og De XVII Olympiske vinterleker i Lillehammer, 1994*. Doktorgradsavhandling, Norges Idrettshøgskole.

Slagstad, Rune (2008). *Sporten: en idéhistorisk studie*. Pax: Oslo

Noter:

- ¹ Rolf Hofmo, finansutvalgets mandag 29. september 1947, sak 6: De olympiske vinterleker. Hofmo, boks 32, Arbeiderbevegelsens Arkiv og bibliotek (ARBARK).
- ² «Fylkesvis oversikt over utbygging av idrettsanlegg i årene 1945–52». STUI, boks: langtidsprogrammet 1948–52, Riksarkivet.
- ³ Aktstykker Oslo kommune, 1948–49, Bind III, s. 188.
- ⁴ Slagstad, Rune (2008). *Sporten: en idéhistorisk studie*. Pax: Oslo, s. 276.
- ⁵ Aktstykker Oslo kommune, 1949–50, bind III, s. 121.
- ⁶ Slagstad 2008, s. 282.
- ⁷ Kommunens plansjef Eyvind Strøm utarbeidet senere skisser med en svømmestadion nærmest unnarennet, et barnebasseng ovenfor, og et basseng for båtsport nedenfor. Dette sommeranlegget ble aldri realisert. *Arbeiderbladet*, 26. juni 1951; VG, 20. februar 1952.
- ⁸ *Aftenposten*, 26. juli 1951.
- ⁹ Gjengitt i NTB, 25. november 1991.
- ¹⁰ Aktstykker Oslo kommune, 1949-50, bind III, s. 151.
- ¹¹ *Dagbladet*, 21. oktober 1949.
- ¹² Innstilling fra Generalsekretæren, nr 37: Budsjettforslag 1951/52. Org.kom., serie A, boks 1, OB.
- ¹³ Fra Olav Bjaaland til Foreningen til Ski-idrettens Fremme, 29. oktober 1948. Org.kom, serie A, boks 1, Byarkivet (OB).
- ¹⁴ Protokoll organisasjonskomiteen, 17. november 1950.

Dagbladet illustrerte hvordan de fryktet at innkvarteringen ville løses.

GÖSTA HAMMARLUND. FAKSIMILE DAGBLADET, 19. MAI 1951.

- Org.kom., serie A, boks 1, OB.
- ¹⁵ Offisiell rapport 1952, s. 170.
- ¹⁶ Offisiell rapport 1952, s. 170.
- ¹⁷ *Aftenposten*, 15. februar 1952.
- ¹⁸ Alnæs, Karsten (2007). *Jeg spenner mine ski: historien om norsk skikultur*. Oslo: Aschehoug, s. 134.
- ¹⁹ Andersen, Peder Chr. (1952). *De Olympiske vinterleker: Oslo 1952*, Oslo: Dreyer, s. 21.
- ²⁰ Slagstad 2008, s. 598.
- ²¹ Forsyningsdirektoratet til organisasjonskomiteen, 4. mai 1951. Org.kom., serie Eb, boks 3, OB.
- ²² Protokoll organisasjonskomiteen, 24. april 1951. Org.kom, serie A, boks 1, OB.
- ²³ Egil Storstein til formannskapet, 12. mai 1951. Org.kom., serie Eb, boks 3, OB.

Alle skøytebanene som smeltet bort

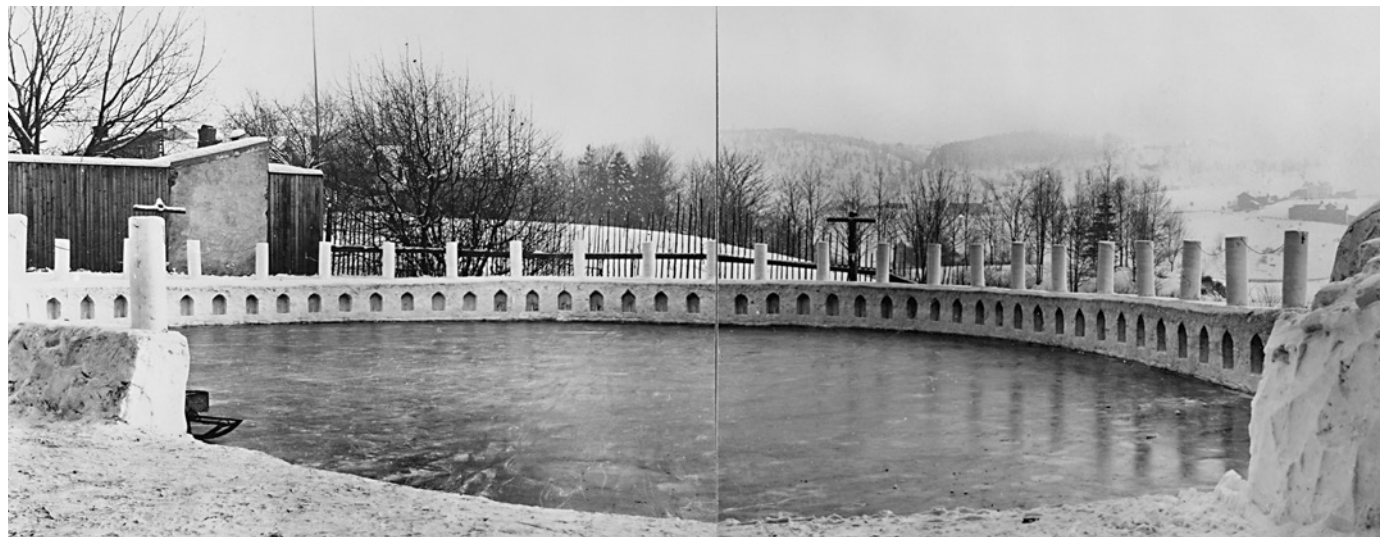
Som ung skøyteløper på 1960-tallet leste jeg om alle de fordums skøytebanene i gamle Christiania/Kristiania – «Nordishavet», Majorstubanen, banene på Tullinløkka og i Schweigaards gate, og mange andre. I dag fortoner det seg kanskje like eksotisk å høre en gammel skøyteløper fortelle om alle skøytebanene som fantes i Oslo på 1960-tallet.

Avskjermede isflater var, foruten Turnhallen, Christianias første organiserte arenaer for sport og lek. Til langt inn på 1900-tallet var skøytebanene privat drevne, ut fra et ønske om å skulle gi et levebrød for sine

eiere, eller om å etablere grunnlag for klubber med organisert idrettsaktivitet. I 1800-tallets Christiania ble det etablert en rekke slike private baner, i regi av privatpersoner eller av klubber som Christiania Skøiteklub (i

dag Oslo Skøiteklub) og Uranienborg Skøiteklub.

Først med opparbeidelsen av Bislet Idrætsplads i 1907, etterfulgt av etableringen av Bislet stadion i 1922, engasjerte kommunale myndigheter

Denne private skøytebanen i St. Halvards gate 69–71 ble anlagt av kjøpmann H.C. Boltolfsen to år før bildet ble tatt i 1887.

UKJENT FOTOGRAF

Alle kjøpmann H.C. Boltolfsens sønner var ivrige skøyteløpere. Her fra venstre: Carl, Lauritz, Hans, Bernhard, H.C., Carl Werner og Oscar – alle med etternavn Botolfsen. Videre Axel Paulsen og hans bror Edvin.

UKJENT FOTOGRAF

seg i bygging og drift av idrettsanlegg. Etter bejublete dager som arena for vinter-OL i 1952 og en lang rekke ut-solgte verdens- og europamesterskap på skøyter, gikk i 1989 gravferden til Valle Hovin for Bislett stadions og

Oslos æra som internasjonal skøytesports Mekka. I februar det året smeltet isen bort, og VM på skøyter måtte flyttes fra Bisletts naturis til den kunstfryste og vindfulle treningsbanen Valle Hovin. Siden åpningen

i 1966 hadde denne banen vist seg som en aktivitets- og treningsarena av uvurderlig betydning. Som publikums- og konkurransearena hadde den samtidig vist seg som lite innbydende, for å si det mildt. Klengene-

navnet «Kalde motvind» har i alle år hengt ved banen.

Med åpningen av Valle Hovin kunstisbane mente kanskje kommunale myndigheter at de hadde gjort nok for skøyteøping som folkesport og publikumsidrett i Oslo. Samtidig skal det sies at skøytesportens og Oslo-idrettens øverste ledere ikke kjempet tilstrekkelig hardt og heller ikke i fellesskap for skøytesportens fremtid i form av ett godt publikumsanlegg med kunstis.

Fremsynte skøyteledere i byens skøyteklubber har helt siden 1958 – da i form av en kunstiskomite nedsatt av Oslo Skøyteklub – innsett at naturis var vel og bra i tradisjonelt norsk vintervær, men at kunstis er selve forutsetningen for stabile, gode forhold som kan gi befolkningen visshet for at isen ligger der når de trenger den. Den samme visshet arrangører av lokale og internasjonale skøyteøpninger trenger for ikke å risikere avlysning eller flytting til kaldere reservebaner.

En rekke initiativ for kunstfrosne baner for skøytesport og bandy – både med og uten tak – har kommet, blitt kjempet for, og lidd politisk nederlag i årene fra 1958 til i dag. For kunstis på den gamle mesterskapsarenaen Frogner stadion var det langt fremskredne planer både i 1958 og 1974

– og i 1986 tilsvarende planer for en innendørs, 400-meters skøytebane. Først i 2010 kom kunstisflaten som siden har gitt et kjærkomment tilbud for fritidsutfoldelse for familier, barn og unge, og for trenings- og konkurransemuligheter for bandyspillere og skøyteøpere.

Katastrofalt nok viste det seg tidlig at fryserørene på Frogner stadion kunstis var slurvete lagt av underentreprenøren, slik at isflaten var sårbar under perioder med mildvær. Denne entreprenøren gikk dessuten konkurs, og kommunale krav om oppretting hadde plutselig ingen adressat.

«Gode gamle» Valle Hovin ble i mildværsperioder redningen både for bandy- og skøytefolkets kamp- og konkurranseaktivitet, mens lek og familieliv på is stort sett kunne utøves på Frogner, også på «usikker» kunstis. I 2019 havarete de gamle fryserørene på Valle Hovin, slik at det oppsto partier med «softis» og farlige sprekker. Det ble farlig å benytte banen for trening og løp. Nå var plutselig Frogner stadion eneste alternativ for skøyteøpere i alle bydeler og i Oslos omegn.

Bank i bordet – det var noe kaldere i været den første problematiske sesongen. Samtidig har isflaten vært holdt noe tynnere på Frogner stadion i senere tid, slik at kulden

nedenfra, fra fryserørene, har fått økt kjøleeffekt i isens overflate. Banen er blitt mer pålitelig og anvendelig for sportslige aktiviteter. Etter at planer om en innendørs skøytebane på Frogner stadion ikke vant politisk gehør i 1986, har det i flere årtier pågått en kamp for å få bygget innendørs skøytebane på Valle Hovin. Planene så ut til å kunne bli realisert i en situasjon hvor Norge satset på å bli tildelt de olympiske vinterleker i 2022. Etter at OL-planene ble skrinlagt, er utsiktene til en skøytehall på Valle Hovin blitt sterkt formørket.

Fryserørene på Valle Hovin har havarert, og betongfundamentet for banen må flyttes, som følge av at det er bygget fotballstadion på tomta Vålerenga Fotball i sin tid fikk av Oslo kommune for én krone. Etter langvarig politisk tautrekking, er det blitt politisk flertall for at det nye fundamentet skal legges på en slik måte at det som et trinn to kan bygges vegger og tak over skøytebanen. Slik sett er utsiktene for en innendørs skøytebane tross alt lysere enn de har vært på flere år.

Det tar uansett minst et par år før Valle Hovin kan gjenåpnes som utendørs kunstisbane. I dag har Oslo derfor kun én 400-meters skøytebane, og det er Frogner stadion. Dette er

Valle Hovin, 1971.

FOTO: ARBEIDERBLADET/ARBARK

banen hvor jeg selv tok mine første skøytetak, på skruskøyter, på midten av 1950-tallet. Det var også her jeg begynte som konkurranseløper i 1960. På den tiden var Frogner stadion én av en lang, lang rekke skøytebaner i Oslo.

I datidens (stort sett) kalde vintre

deltok jeg og mine venner i skøyteløp på Bislett stadion i regi av Oslo Idrettslag, på Jordal stadion med Arbeidernes Skøyteklubb som arrangør, på «Niffen» hos Nordstrand Idrettsforening, på Prinsdal hos Hauketo Idrettslag, og på Bergerbanen hos

Nesodden Idrettsforening. Det var flere baner, blant annet på Klemetsrud, Ljan, Grorud, Sogn (Norges Idrettshøyskole) og på Lambertseter. Enda har jeg helt sikkert ikke nevnt alle skøytebanene i Oslo på 1950- til 1970-tallet.

Christiania Skøytebane på isen utenfor Akershus festning, 1874.

AKVARELL AV WILHELM VON HANNO, 1873.

I Oslos umiddelbare nærhet var det i tillegg skøytebaner blant annet på Kolbotn, Holstad, Strømmen, Lillestrøm, i Sandvika og i Asker. Nå er det kun Asker av disse som har skøytebane – og den er kunstfrossen.

Oslos første hovedarenaer for skøytesport lå på fjordisen, selv om det i tillegg ble gått på skøyter på små og store vann og på enkelte landbasererte baner. Norges første skøyteløp med et stort publikum ble holdt på

en bane som var anlagt på sjøisen på østsiden av havnen i Christiania, under Akershus festning. Løpet ble holdt 1. mars 1863 med Christiania Turnforening som arrangør. Stevnet fikk 140 påmeldte, hvorav kun 70

startet, fordi det var reist tvil om isen var sikker. 10.000 tilskuere, eller en femdel av hovedstadens befolkning, så løpet.

Denne banen var meget populær blant byens skøytegående befolkning, og var i flittig bruk både for lek og mosjon og for konkurranser. Dette var før marka ble tilgjengelig for hovedstadens innbyggere for skiløping. Gamle beretninger forteller om et yrende liv av skøyteløpere av alle andre og kjønn, både i lunsjpauser, på kvelden og i helgene. I helgene spilte militærmusikken fra Akershus festning opp til isdans.

Christiania Skøiteklub ble stiftet i 1864, og påtok seg ansvaret for å holde skøytebanen og isen i god stand, mot medlemsavgift til klubben og entréavgift for ikke-medlemmer. Værforholdene var imidlertid stadig et usikkerhetsmoment. Økende krav om isbryting og skipstrafikk i vinterhalvåret, førte til at skøyteløpingen måtte flyttes til sjøisen i Frognerkilen, vest for byen, fra tidlig på 1880-tallet.

Axel Paulsen var banebryteren på skøytesportens område og han ble den første nordmann som over hele verden brakte Norges navn på alle hurtigløps- og kunstløpsinteressertes lepper. Hans hopp har gått over i historien som «Axel Paulsen-hoppet»,

Skøyteløperen Axel Paulsen med medaljer på brystet i fotograf Szacinskis atelier, ca. 1895.

FOTO: SZACINSKI

Frognerkilen med to skøytebaner, sett fra Oscarshall, 1900.

FOTO: HANS RENER BRUUN

eller «Axel», «dobbel Axel», «trippel Axel», og etterhvert «kvadruppel Axel».

Pappa Joh. P. Paulsen, «kjøbmanden ved broen» – nærmere bestemt Waterlands bru i Brugata – var man-

nen bak skøyteeventyret til Axel og broren Edvin: «Deres tidlige morgentokter til Østensjøvannet, og andre vann i byens omegn, med skuffe og spade på nakken for å opparbeide en liten plass til trening ga dem energi og

pågangsmot, og farens stadige krav om gjentakelse av øvelsene ga guttene den grunnleggende forståelse av gjentakelsens hemmelighet, av trenings betydning», skrev skøyteløperen og idrettslederen Yngvar Bryn i sin

nekrolog over Axel Paulsen, som døde i en alder av 82 år i 1938.

Axels store gjennombrudd kom i 1882 ved internasjonale skøyteløp i Wien, hvor han gikk til topps både i

hurtigløp og kunstløp. Han satte prikken over i'en i en duell på Frognerkilen i februar 1885 mot nederlandereren Rinke van der Zee, et løp som gjaldt retten til å kalle seg verdensmester på

skøyter. «Byen sto tom, alt var på isen. Fra kongen til den fattigste gutten hadde man kun en tanke den dagen: 'Klarer han å forsvare og befeste nasjonens ære og ry?' – Hans overlegne

Fra Frogner stadion ved verdensmesterskapet på skøyter, 1909. Oscar Mathisen starter i ytre bane, til venstre.

FOTO: HERMAN NEUPERT

Sonja Henie på hjemmebane på Frogner stadion, ca. 1930.

FOTO: HENRIKSEN & STEEN

seier ga en begeistringens bølge luft og gjorde ham til nasjonens helt», skrev Yngvar Bryn.

På 1880-tallet var det en sykkelbane på Majorstua – en velodrom – omtrent der T-banestasjonen nå

ligger. Om vinteren ble denne banen benyttet som skøytebane. Den første landbaserte mesterskapsarenaen for skøyteløp i Kristiania. Proffverdensmestre som Axel Paulsen og Harald Hagen holdt stevner på Majorstu-

banen, og det ble holdt norske mesterskap alternerende mellom denne banen og Frognerkilen.

Banen i Frognerkilen ble benyttet til flere mesterskap, og var arena for det offisielle VM så sent som i 1900.

Året etter bygget skøyteklubben, som da var blitt Kristiania Skøyteklub, opp Frogner stadion – og dermed hadde skøytesporten fått permanent fast grunn under føttene.

Frogner stadion ble åpnet som hurtigløpsbane med heldekkende naturisflate 6. januar 1901. Banen lå med løpsretningen langs Kirkeveien, der det i dag ligger tennisbaner. Banen ble senere flyttet, fordi den store Jubileumsutstillingen i 1914 trengte arealene. Banen ble i januar 1914 gjenåpnet med dagens beliggenhet. Under åpningsstevnet satte skøytekongen Oscar Mathisen verdensrekorder på 500 m og 1500 m. Allerede to år tidligere hadde han satt verdensrekorder på 500 m og 10.000 m på Gamle Frogner stadion.

Frem til utbruddet av andre verdenskrig gikk alle internasjonale mesterskap i Oslo på Frogner stadion, med unntak av VM i 1925, som gikk på Bislett. Det ble satt 23 verdensrekorder på banen. Den mest langvarige var Harald Strøms 5000-meterrekord i 1922, som først ble slått syv år senere av Ivar Ballangrud. På samme distanse satte Ballangrud selv den siste verdensrekorden for menn på banen, i 1936.

Så sent som i 1937 satte Laila Schou Nilsen fire verdensrekorder for

kvinner på Frogner stadion. Selskapet for Oslo Bys Vel har i senere tid satt opp en blå minneplakett ved stadions inngangsparti, til ære for den tidligere idrettspersonligheten.

Sonja Henie har fått sin minneplakett på lavblokken hvor hun vokste opp i Thomas Heftyes gate, nedenfor Frogner plass. Hun tok sine første skøyteskjær på Frogner stadion, hvor hun la hele grunnlaget for sin eventyrlige kunstløps- og filmkarriere. Allerede som 14-åring erobret hun på sin hjemmebane sitt første VM i kunstløp. Det skjedde i februar 1927. Tre uker tidligere hadde hun tatt to gull i norgesmesterskapet, også det på Frogner stadion, i kvinner singel og i parløp med Arne Lie. Hun var midtpunktet i flere såkalte ildfester med fullt hus på Frogner stadion, mens hun i perioden 1928–1936 tok tre OL-gull og ytterligere fire VM-gull.

Foruten VM i kunstløp i 1927, ble det holdt elleve VM i hurtigløp på Frogner stadion fra 1904 til 1938. Det mest berømte er duellen om den profesjonelle VM-tittelen mellom Oscar Mathisen og amerikaneren Bobby McLean i 1920. Finnen Clas Thunberg vant allround-VM i 1929 og er den eneste ikke-nordmann som har gått til topps i et VM på Frogner stadion.

Først med opparbeidelsen av

Bislet Idrætsplads i 1907, etterfulgt av etableringen av Bislett stadion i 1922, engasjerte Oslos kommunale myndigheter seg i bygging og drift av idrettsanlegg. Det var ildsjeler i og rundt Oslo Skøyteklub som for egne og innsamlede midler bygget Frogner stadion, først i 1901 og så i 1914. Klubbene leide stadionarealene av Oslo kommune.

I 1928 tok kommunen grunnen tilbake og overtok også stadionanleggene mot en symbolsk erstatningssum på 6000 kroner. OSK ble som plaster på såret gitt løfte om å få leie klubblokaler på Frogner stadion så lenge klubben eksisterte med aktiv skøytesport.

Etter krigen hadde Frogner stadions tretribuner forfalt betraktelig, mens Bislett stadion hadde fått nytt tribuneanlegg i betong i 1940. Bislett fremsto som eneste aktuelle arena for det første store etterkrigsmesterskapet – VM allround i 1947. I tautrekningen mellom Frogner, Bislett, Ullevål og Sogn som hovedarena for vinter-OL i 1952, var det Bislett stadion som gikk til topps.

Under OL ble alle hurtigløpene og deler av kunstløpskonkurransene holdt her, samt åpnings- og avslutningsseremoniene. Hjalmar Andersen ble en større folkehelt enn noensinne,

med gull på 1500 m, 5000 m og 10.000 m. Fra og med 1946 gikk alle internasjonale mesterskap i Oslo på Bislett, men i 1989 var det slutt. Mildvær og regn gjorde at VM det året måtte flyttes til kunstisbanen på Valle Hovin.

Senere besluttet myndighetene i Oslo at Bislett skulle bygges om til internasjonalt friidrettsanlegg, og at banen ikke lenger kunne være arena for internasjonale skøytekonkurranser. Det ble holdt elleve VM og ti EM, og det ble satt 14 verdensrekorder på Bislett. Den mest epokegjørende var nok Knut «Kupper'n» Johannesens 5000-meterrekord fra januar 1963, da russeren Boris Sjilkovs åtte år gamle og «uslåelige» verdensrekord fra høyfjellsbanen Medeo tross alt ble slettet.

Mens Oslo ennå hadde tre publikumsarenaer i form av Jordal, Frogner og Bislett, besluttet byens politiske myndigheter i 1933 å bygge en «høyfjellsbane» på Tryvannshøgda. Med denne banen, 517 m over havet, håpet man å kunne utvide skøytesesongen betydelig, slik at den varte fra 1. november til 1. april. Tryvann stadion ble åpnet i 1936, og banen var ubenyttet reservearena for Bislett under vinter-OL i 1952. Den lå ganske utsatt til for vind, og ble aldri noe mer enn et treningstilbud og arena for mindre stevner.

I desember 1964 ble det årlige Oscarløpet på skøyter flyttet fra Frogner stadion til Tryvann stadion, fordi det ikke var skøyteis nede i byen. Estlenderen Ants Antson, som representerte Sovjetunionen, ble her tildelt Oscarstatuetten til minne om skøytekongen Oscar Mathisen. Han kvitterte for oppmerksomheten ved å vinne 3000-meteren, mens den olympiske sølvmedaljevinneren Alv Gjestvang vant 500-meteren. Som gutteløper opplevde jeg i flere sesonger på 1960-tallet å trene på Tryvann stadion i november måned, før isen kom i Oslo by. Før isflaten lå klar på Tryvannshøgda, trente vi blant annet på Øvresetertjern litt lengre nede i lia, hvor vi selv spadde, vannet og måkte en liten runde å trene på.

Da kunstisflaten på Valle Hovin var klar i 1966, sluttet Oslo kommune å vanne Tryvann stadion. Siden da har det vært parkeringsplass på dette arealet nedenfor Tryvannstårnet, til glede for folk som har boltret seg med langrenns- og alpinski i Nordmarka og Tryvann Vinterpark.

Hasse Farstad (f. 1950). Journalist og redaktør innenfor stoffområdene nyheter, sport, arbeidsliv, finans og energi 1967–2017. Nå frilansjournalist innen arbeidsliv, finans og sport. Forfatter av

biografien «Fri som falcken – Historien om Sverre Farstad og Falken-trioen» (2020) og jubileumbøkene til Oslo Skøyteklub (2014) og Idrettsklubben Hero (2014). Leder av Oslo Skøyteklub 2001–2008 og Stiftelsen Skøytemuseet 2003–2018. Styremedlem i Norges Skøyteforbund 1999–2001. Informasjonsansvarlig i Norges Olympiske Komite (Olympiatoppen) 1985–1989. Nå sekretær i Skøytemuseet og revisor i Akershus og Oslo Skøytekrets.

Litteratur/kildehenvisninger:

- «Norske mesterskap på skøyter 1887–1985» (Skøytenytt, redaktør Magne Teigen, utg. 1985).
- «Skøyter – oversikt fram til 25.7.1892» (Thorolf Heyerdahl – utg. 2001).
- Oslo Skøyteklubs årbøker 1930–1975.*
- Artikler om skøyteløpere og skøytesport, skrevet av Hasse Farstad for Skøytemuseet.

Tryvann stadion.

FOTO: S. GRAN KORTFORLAG

Johan Grøttumsbråten, f. 1899, fra Sørkedalen. Han var en av de virkelige skikongene i tidlig norsk skihistorie som vant OL-gull i både langrenn og kombinert. Under 2. verdenskrig ble han anti-nazist og aktiv motstandsmann. Bildet trolig under OL i 1932.

UKJENT FOTOGRAF/ KONGSBERG SKIHISTORISKE SAMLING, NORSK BERGVERKSMUSEUM

Oslo-idretten under krigen: Fra tvil og uklare holdninger til streik og «jøssingidrett»

Da det tyske naziregimet inntok Norge 9. april 1940, var det starten på en femårig periode preget av unormale tilstander. Men hva skjedde med idretten? At norsk idrett la ned aktiviteten i nesten hele krigen er anerkjent som et av norsk idretts stolteste øyeblikk.¹ Men hva skjedde i Oslo? Og hvordan skjedde det?

Aprildagene 1940

«Mandag skal dere få varmt vann i dusjen», sa banemester Thorbjørnsen til de frammøtte fotballspillerne utenfor Ullevål stadion 19. april 1940. Ti dager tidligere hadde tyske tropper marsjert ned Karl Johan, eskortert av norsk politi og bivånet av forbløffede fotgjengere på vei til de vante ting en morgen som ikke ble en vanlig morgen. I Dagbladets reportasje «Da Lyn-gutta tok de første sparkene», skinner det gjennom et inntrykk av at 9. april bare hadde vært et kjedelig intermesso, som heldigvis var fort unnagjort.² Nå kunne livet gå videre, mest mulig som det hadde vært før. Normaliteten, representert med varmt vann i dusjen og lekenheten, med fotballer «som suste i lufta», var tilsynelatende tilbake. Avisleserne måtte spørre seg om krigen virkelig hadde kommet til

Norge. Lyn trente, og oppmannen var fornøyd med frammøtet. Reportasjen illustrerer forvirringen som rådde grunnen våren 1940. Mange fortsatte livet som vanlig.

Men en del ungdommer gjorde det motsatte; umiddelbart pakket de ryggsekk og ski og ga seg i vei innover i Marka. I disse dagene dukket uttrykk som *Nordmarksløypen* og *Sørkedalen skiløperkompani* opp med en utvidet betydning. Sørkedalen skiløperkompani ble betegnelsen for et halv-, etter hvert hel-militært kompani som mer eller mindre dannet seg selv aprildagene i 1940. Det besto for en stor del av skiløpere og andre idrettsfolk fra hovedstadsområdet (inkludert Sørkedalen), som ikke ville akseptere det som hadde skjedd. De ville yte motstand. Kompaniet som på det meste talte rundt 120 frivillige, var involvert

i kamper mot tyske tropper på Stryken og andre steder i Nordmarka før de fortsatte motstanden på Hadeland, vestsiden av Mjøsa og videre nordover og vestover.

Da de endelig måtte innse at motstand var nytteløst, hadde mange aktive idrettsmenn mistet livet, blant dem sørkedølen Einar Grøttumsbråten, yngre bror til den tredobbelte OL-vinner Johan Grøttumsbråten. Da Einar ble begravet fra Sørkedalen kappell 17. mai 1940, som neppe var en tilfeldig valgt dato, ble det som siste ord ved båren sagt: «Takk for din siste prestasjon som idrettsmann». Idretten hadde et nasjonalt ansvar i krisetider, og idrettsfolkene i Sørkedalen skiløperkompani var sin rolle bevisst.

Oslo-advokaten Leif S. Rode hadde bakgrunn både som aktiv roer (OL-deltaker i 1912) og mar-

kant idrettsleder. Han ledet Norske Studenters Roklubb i mange år og ble også president i Norges Landsforbund for idrett (en forløper for dagens Norges Idrettsforbund). I 1940 skrev han diktet *I kveld har vi intet orkester*, der han skildret den lokale idrettsdømmens kampvilje og introduserte uttrykket «i Nordmarksløypen»:

*Da vårnatten bød skaresne,
i Nordmarksløypen gjaldt det,
å komme skjult og fort av sted*

«I Nordmarksløypen» beskrev ikke lenger bare en skiløype. Det fikk en utvidet betydning: en implisitt moralsk, idrettslig og militær innsats når fienden truet.

Aprildagene 1940 var en kaotisk og dramatisk tid. Frivillige demonstrerte kampvilje og handlekraft. Andre la vekt på besindighet. Et eksempel på det var biskop Eyvind Berggrav, som kom ut av krigen som den utvilsomme lederen av den «anti-nazistiske kirkekampen», men som i disse aprildagene dro ut i skogen og oppfordret de kampvillige ungdommene til å legge ned våpnene og slutte å gjøre motstand. Berggrav hadde sine grunner til å gjøre dette, blant annet internasjonale regler om franktirørvirksomhet (De handler

om at ikke-uniformerte, væpnete, frivillige risikerte å bli skutt på stedet. Det finnes nemlig regler for krig; sivilbefolkning skal beskyttes, mens uniformerte soldater riktignok er «legitime» mål, men de har krav på sivilisert behandling om de blir tatt til fange. Det har ikke franktirører). Men hans handlinger i denne krigens innledende fase ble ikke tatt like godt imot i alle motstandskretser.³

Det var, den gang som nå langt fra Nordmarka og fra Sørkedalen til sentrum. Og mens sørkedalskompaniet ristet på hodet over Berggrav og valgte å ignorere ham for å fortsette sin væpnede motstand, begynte andre deler av idretten som befant seg innenfor det som i dag er Ring 3, å røre på seg. Det gjaldt å komme i gang igjen, for livet måtte jo gå videre? Og livet, det innbefattet vel også idretten?

Avisene i Oslo meldte altså at fotballgutta har startet treningen – på samme tid som jevnaldrende norske soldater måtte være forberedt på å ofre livet i kampene som fortsatt pågikk ved Hegra, Vinjesvingen og Narvik og lenge før krigshandlingene i Norge var over 10. juni 1940, faktisk også før kampene i Sør-Norge var over 5. mai. Invasjonen skapte mange slags problemer, men også utfordringer av

det helt grunnleggende slaget: Hvordan skal vi møte en situasjon som dette? Motstand eller samarbeid med okkupantene?

Lars Bergendahl, f. 1909, en av mange gode skiløpere fra Sørkedalen. Han var regjerende verdensmester på 5-mila da krigen brøt ut og var en av dem som ga navn til Sørkedalen skiløperkompani der han deltok som frivillig. Han var en av de åtte som ble innkalt til Reichskommissariat vinteren 1941 og fikk det som etter hvert ble den utvilsomme æren av å bli «diskvalifisert fra norsk idrett for livstid» av det tyske sikkerhetspolitiet(!).

UKJENT FOTOGRAF / KONGSBERG SKIHISTORISKE SAMLING, NORSK BERGVERKSMUSEUM

Høst 1940: Fronten skjerpes

Idretten var splittet etter politiske skillelinjer. Arbeidernes Idrettsforbund sto mot Norges Landsforbund for idrett, også kalt det «borgerlige» idrettsforbundet. Dette var bakteppet for de uklare holdningene som preget idretten. Skulle man drive idrett eller ikke? Ville ikke det bare være fint og sunt i slike tunge tider? Det var en slik holdning som hadde vunnet fram i vårt naboland, Danmark. Men her hjemme var det en annen erkjennelse som vant fram: Det gjaldt å stå sammen mot okkuperter og hjemlige nazister. De to idrettsforbundene som nå var ledet av Olaf Helset, med bakgrunn fra Bondeungdomslaget (BUL), Oslo og Rolf Hofmo, fra østkantklubben Spartacus, fant sammen i et styresamarbeid.

Utover høsten 1940 ble frontene skjerpet. Okkupantmakten ved Reichskommissar Josef Terboven, bidro sterkt til det. Hans beslutninger 25. september der han avsatte Konge og regjering, samt forbød alle politiske partier unntatt Nasjonal Samling, provoserte de fleste nordmenn og avklarte situasjonen. En følge av denne politiske revolusjonen var at Norge for første gang fikk et Departement for Arbeidstjeneste og Idrett. Dette departementet begynte raskt arbeidet

UKJENT FOTOGRAF, CA 1917

UKJENT FOTOGRAF, CA. 1925/ARBARK

Lederne for de to idrettsforbundene ble også ledere for Idrettsfronten. Olaf Helset (t.v.) fra Norges Landsforbund for Idrett var også kjent som helten fra Midtskogen, da lokale motstandsgrupper i en trefning med tyskerne utenfor Elverum 10. april, lyktes å forsinke tyskerne så mye at Konge og regjering kom seg unna og kunne flykte videre. De siste årene av krigen tilbrakte han som flyktning i Sverige. Rolf Hofmo (t.h.) fra Arbeidernes Idrettsforbund, ble fengslet av tyskerne i desember 1940 og satt til sammen fire år i fangenskap under krigen, hvorav tre år i konsentrasjonsleiren Sachsenhausen. Da krigen var over ble han statens sterke mann i idretten.

med «nyordningen» av norsk idrett. Det innebar å oppløse de eksisterende forbundene, fjerne de valgte lederne og i stedet innføre det nazistiske «fører-prinsippet». Et nytt forbund, med navnet Norges Idrettsforbund (som ikke har noe med dagens Norges

Idrettsforbund å gjøre) skulle administrere den nyordnete idretten, også kalt «nazi-idretten».

Noe slikt kunne det store flertallet av norske idrettsledere aldri godta. Ikke bare nektet de som fikk tilbudet, å bli «idrettsfører», men de begynte

sågar å organisere motstand. Helset og Hofmo begynte arbeidet med å danne *Idrettsfronten*. Det handlet om å nekte å drive idrett organisert av det nye regimet.

Høsten 1940 gjaldt det blant annet å unngå at tyskerne og deres norske medløpere skulle bruke fotballen til sine propagandaformål. Norgesmesterskapet (cup'en) var blitt avlyst, men Fotballforbundet (NFF) hadde likevel gjennomført en uoffisiell

turnering der man hadde spilt seg fram til noe som lignet en tradisjonell cupfinale på Ullevaal stadion. De nye makthaverne; tyske offiserer og norske NS-folk ville gjerne bruke anledningen til å skinne i glansen på kongetribunen, som de oppfattet som folkets ærestribune. Forbundets sterke mann, Asbjørn Halvorsen, truet med avlysning hvis de skulle prøve på det og fikk forhindret at det skjedde.

I stedet ble dette en «cupfinale»

uten kongepokal. Med en tom kongetribune ble det en markering av at den foregikk under unormale tilstander. De tilstedeværende nordmenn (en hel del tyske soldater og offiserer var også til stede) kunne ikke unngå å legge merke til dette. En del av dem skal spontant ha begynt å synge «Ja, vi elsker» – noe som, hvis sangen hadde spredd seg i oppslutning og volum, ville ha blitt oppfattet av tyskerne som en opplagt provokasjon. Det kom ikke så langt.

Men ikke langt fra Ullevaal, på Bislett stadion, foregikk det et annet norgesmesterskap der det må ha vært færre tyske offiserer. Motorsporten arrangerte her sitt NM i kortbane. Laurbærkranser ble delt ut og «Ja, vi elsker» ble sunget. *Motoravisen* rapporterte 15. oktober 1940:

Det var virkelig en tilfredsstillende å merke det brus av tilfredshet som gav seg utslag overfor de kjørere fra Arbeidernes Motorklubb som deltok. Samlingen i idretten er et faktum. Dermed også i motorsporten. Det er virkelig et av de beste notater vi har kunnet gjøre i år.

Halvorsen ble en sentral figur i etableringen av idrettsfronten og idrettsstreiken fra sitt kontor i fotballforbundet. Etter hvert skulle han ende

Charles Hoff, f. 1902, var norsk friidretts største stjerne i 1920-årene, da han hadde verdensrekorden i stavsprang. Hoff meldte seg umiddelbart til tjeneste for tyskerne etter 9. april 1940, og spilte en sentral rolle i «nazi-idretten» som «idrettsråd» og ekspedisjons-sjef i det nye Departementet for Arbeidstjeneste og Idrett. Her fotografert i et stavhopp på Bislett stadion, ca. 1925.

UKJENT FOTOGRAF

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Name: (bei Steuern auch Geburtenname) Halvorsen																			
Vorname: Asbjørn																			
Geburtsort und -ort: 3.12.98 in Sarpsborg																			
Beruf: Personalchef																			
Familienband:																			
Staatsangehörigkeit: NORW.										Ded-Name: A 15 Adresse: Oslo Eilert Sundsgt. 11 a									
Politische Einstellung:										Glaubensbekenntnis: ev.									
Datum der Auftragung: 5.8.42 3:15 Uhr										Sachverhalt: Herstellung von Flugschriften. Strenge Einzelhaft. Keine Begünstigungen. <u>Vorsicht.</u>									
Staatspolizei-Bezirk: 3306 Größe/Heizraum: IV C K.K. Esser										Schiffsnummer: 328									
5. St. Nr. 33																			

Asbjørn Halvorsen, f. 1898. Spilte fotball for Sarpsborg, Hamburger Sport Verein og Norges landslag. Etter en vellykket fotballkarriere reiste han hjem til Norge da nazistene kom til makten i Tyskland. Han ble raskt en sterk leder i Norges Fotballforbund og var mannen bak det berømte «bronselaget», landslaget som slo ut Tyskland foran øynene på «føreren», Adolf Hitler og kom på 3.plass i OL-turneringen i 1936. Halvorsen spilte en sentral rolle da idrettsfronten ble bygget opp. Det endte til slutt med arrestasjon og fangeopphold i tyske konsentrasjonsleirer. Arrestasjonsgrunn oppgitt på hans fangekort: produksjon av flygeblader. Halvorsen overlevde, men var svært medtatt da han slapp fri.

FOTO: ARKIVVERKET/RIKSARKIVET: REGISTER OVER NORSKE FANGER I MØLLERGATA

opp i tyske konsentrasjonsleirer. I Sachsenhausen satt han sammen med en rekke folk som skulle bli viktige myndighetspersoner i etterkrigs-Norge, blant andre de to kommende statsministre: Einar Gerhardsen og Trygve Bratteli.

Idrettsfront og idrettsstreik

Idrettsstreiken kom til å vare krigen ut. En god illustrasjon på streikens oppslutning kan være statistikk:

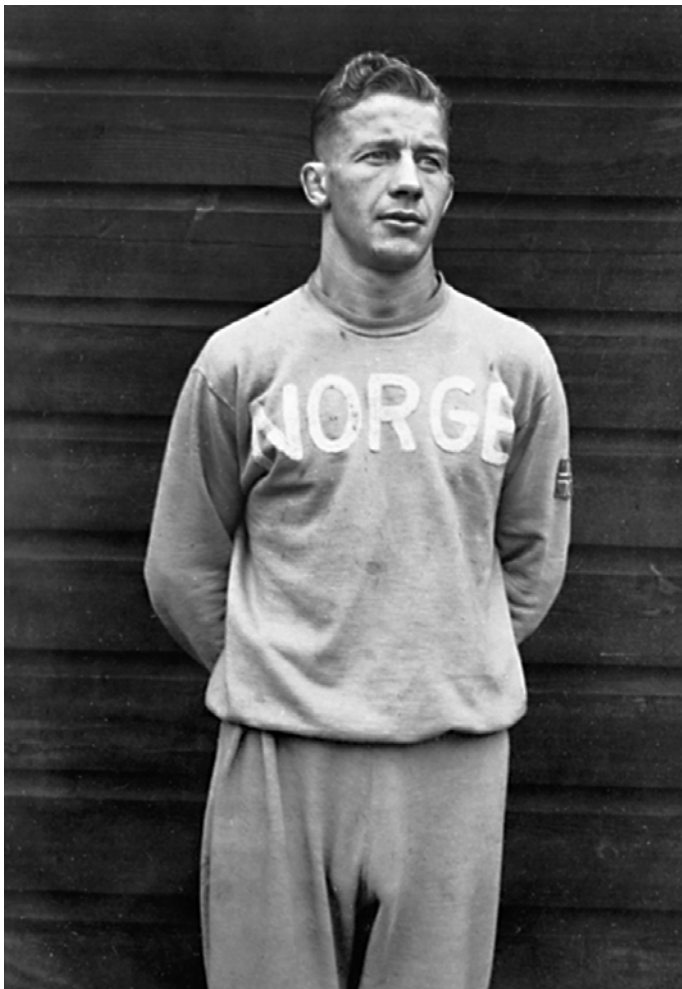
Brutto billettsalg og baneavgift på Bislett gressbane i årene før, under og etter krigen. (Frigjøringsmånedene mai og juni er inkludert i 1944–45).⁴

Budsjettår	Brutto billettsalg	Baneavgift
1938/39	200 887	42 392
1939/40	196 674	40 758
1940/41	97 446	21 695
1941/42	8 058	4 357
1942/43	12 439	3 474
1943/44	19 659	4 768
1944/45	132 957	14 684
1945/46	1 743 074	394 350

Det som foregikk på Bislett i krigsårene var administrert av den NS-styrte Oslo kommune eller av ulike deler av nazi-idretten. Å boikotte slikt var også en del av idrettsstreiken.

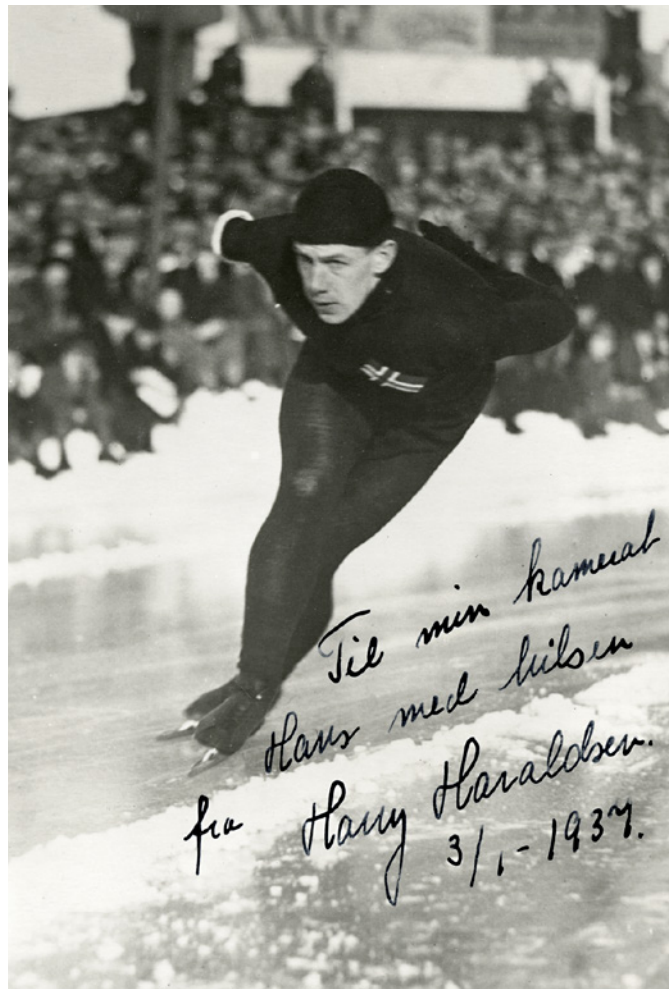
Tyskerne og NS innså situasjonen. Det de kalte idrettsledernes «terror» og de aktives «sabotasje» måtte stoppes. Løsningen ble «Forordningen til beskyttelse av norsk idrett», fra 20. mai 1941. Her var hovedbudskapet at den som forsøkte å hindre (NS-) idrettsarbeidet, kunne straffes med bøter eller fengsel.⁵

Umiddelbart fikk styret i Oslo-studentenes Idrettslag et ultimatum om å samarbeide eller gå av. Departementet utpekte en ny formann. Det gamle styret fikk sendt ut en orientering til medlemmene. Det resulterte i en rekke utmeldinger. Oslo-studentenes Idrettslag var blant de første som ble plukket ut til å nyordnes – kanskje fordi laget ble ansett som viktig og toneangi-

Reidar Merli, f. 1917, bryter som representerte Kolbotn Arbeideridrettslag. Merli og andre lokale brytere begynte det som skulle bli Idrettsstreiken, da de nektet å gå på brytematten under et stevne i Tønsberg 24. november 1940. Det skulle være både et forlikstevne og et landskamputtak. Merli kom tilbake etter krigen, vant seks NM-gull og var med i to OL.

UKJENT FOTOGRAF/NORSK JERNBANEMUSEUM

Harry Haraldsen, f. 1911, skøytefører som representerte Oslo Skøyteklub. Han ble nr. to i det uoffisielle VM på Bislett i 1940. Ikke lenge etter var han en av dem som nektet å gå mer på Bislett. I 1941 ble han en av åtte norske idrettsmenn som ble innkalt til Reichskommissariat og opplevde det som etter hvert ble en heder; nemlig å bli «diskvalifisert fra norsk idrett på livstid», av tysk sikkerhetspoliti(!). Foto fra 1936.

UKJENT FOTOGRAF/RANDSEJORDMUSEENE

vende, eller fordi det hadde boikottet studentmesterskapet vinteren 1941.

Ellers var myndighetene spesielt opptatt av klubber som hadde fotball på programmet. Lyn protesterte: «Navnet Ski- og Fotballklubben Lyn og den anseelse og verdi den representerer, tilhører alle Lyns nuværende medlemmer, og virksomhet under dette navn kan ikke lovlig drives av noen uten Lyns medlemmer i forening».

At nyordningen ble såblet ned med overveldende flertall, var det vanlige. Det er ikke registrert noen tilfeller der klubber sa ja til nyordningen gjennom vedtak i en generalforsamling, verken i Oslo eller i resten av landet.

I februar 1942 gikk det fra fotballavdelingen i Norges Idrettsforbund (NS) ut et rundskriv som påla å kalle inn til «klubbting», blant annet for å avgjøre klubbens fremtidige virke. Det ga blant annet støtet til at Vålerengens Idrettsforening, på en generalforsamling i begynnelsen av mars 1942, vedtok å oppløse seg selv, med 69 mot 2 stemmer. Klubbens eiendeler og lille formue ble «pulverisert». Styret sluttet å fungere, mens klubbens «aldermannsliga» – eller avdeling for eldre, fortjente medlemmer – overtok som illegalt styre. Det var en ordning som ble brukt av flere klubber.⁶

På Vålerenga var det tydeligvis ingen som ville – eller våget – å ta over ledelsen av klubben. Slik var det også andre steder. Men noen av de gamle klubbene ble drevet videre av et NS-vennlig mindretall. Det er grunnen til at kjente navn som Lyn og Ready dukker opp til tross for idrettsstreiken.

Jøssingidrett

Mange av de nedlagte foreningene opprettholdt likevel sine gamle medlemsforbindelser. Det kunne kamufleres som sosiale gjøremål som ikke vakte mistanke om sivil ulydighet. Når medlemmer kom sammen, var det da som regel for å spille bridge om vinteren og gå på tur om sommeren. Skeid og Vålerengens Idrettsforening var i det første krigsåret hovedsakelig bridgeklubber.

Skeid-medlemmer disponerte hytte ved Mylla i Nordmarka. Den kunne brukes til sosiale samlinger og fotballtrening i tilbaketrukne, trygge omgivelser under idrettsstreiken. Her har det «lovende A-laget» en pause i treningen.

UKJENT FOTOGRAF / SKEID

Skeids sammenkomster ble kamuflert som bridgeklubben Ruter 2. Den ble for sikkerhets skyld innmeldt i Norges Bridgeforbund, som ikke var blitt nazifisert. Her, og på hyttene til enkelte medlemmer, fortsatte Skeid-medlemmene å møtes. Hytta på Mylla var, langt unna byen som den lå, svært velegnet som utgangspunkt for trening under okkupasjonen.⁷ Etter hvert ble bridge og bordtennis supplert med andre sysler. Da freden kom, kunne bridgeklubben oppløses og innestående bankinnskudd bli overført til Skeids Yngres avdeling.

Orientering var som skapt for å drives illegalt, langt utenfor de nye myndighetenes rekkevidde. Dypt inne i skogene trivdes ikke tyske soldater og det var vanskelig også for norsk politi å ha kontroll. Derfor seilte orientering opp som sommerens store jøssing-idrett. Det er betegnende for okkupasjonstiden at selv i landets største by var interessen for orientering imponerende. Det til tross for at løypene av sikkerhetsgrunner gjerne var lagt et godt stykke fra bykjernen. I oktober 1944 arrangerte Oslo-klubben Arild krigstidens største nattløp, da 200 løpere deltok.

Jøssingidrett og ernæring

Også terrengløp og stafetter var po-

pulære. *Jøssingstafetten* kom på plass som erstatning for Holmenkollstafetten allerede fra 1942. Den ble avviklet fra en liten bortgjemt fotballbane i nærheten av Oslo Østre skytterlags tilholdssted og inneholdt fem etapper i skogsterreng og var en viktig motmarkering til NS-arrangementet Hirdstafetten. *Jøssingstølløpet* ble arrangert fra 1943. Langdistanseløperen Johan Badendyck var ivrig arrangør fra hytta i Enebakk. Den het for sikkerhets skyld *Jøssingstølen*, og dermed hadde løpet sitt selvfølgelig og oppildnende navn. Herr og fru Badendyck, Spigerverkets feriehjem, «som var stilt til arrangementskomiteens disposisjon», og en del gårdbrukere i nærheten – som forsynte løperne med «deilig landsens melk, som ikke hadde antydning til likhet med Meieriforsyningens 'blå vann' i Oslo» – var viktige elementer i denne formen for jøssing-idrett.⁸ Året etter bidro også bygdas landhandler, som kjørte opp en halv øl per mann. Det sier noe om bred folkelig og institusjonell støtte til krigstidens «illegale» idrett.

Det er påfallende hvilken rolle god mat spiller i beretningene om den illegale idretten. Mat og ernæring var en utfordring for idrettsutøvere under okkupasjonen. Kanskje førte jøssing-idretten idrettsutøvere nærmere bøn-

dene? Mye av den illegale idretten ble lagt utenbys, og bygutter kom dermed i nær kontakt med landbefolkningen. Velvillige bønder ble omtalt på en meget positiv måte. Da skiløperne satte opp en illegal terminliste for 1942, var et høydepunkt utenbys tur med middag etter løpet: skinkestek med surkål. Matvarer var populære premier. Til distriktmesterskapet i orientering for Oslo-området i 1943 var det et for okkupasjonstiden bugnende premiebord, med 10 brød, 2 kg smør, 4,5 kg pultost, andre oster, kjøttdeig, egg, tobakk, sigaretter og mye annet. Det var fritt valg for premievinnerne, og vinneren strøk av gårde med 0,5 kg smør. Da Vålerenga spilte kamper utenfor byen, på steder som Sandvika, Lilleaker, Stabekk, Furuset og Fetsund, var høydepunktet en tur til Kråkstad, der bevertningen var to solide 50-liters spann med flott lapskaus og – spesielt verdsatt – «ordentlig kjøtt».⁹

Langrenn hadde den fordel at det var vinterens skogsidrett. Blant snøkleddede trær var det langrensløperne som hadde overtaket og kunne komme seg unna ordensmakten. Allerede i 1941 samlet Ivar Brustad fra BUL ivrige skiløpere og satte opp terminliste for illegale renn året etter. Men det ble også arrangert andre renn på kortere varsel.

Hilmar Myhra, f. 1915. skihopper som representerte Kongsberg. Etter at han vant i Holmenkollbakken 3.mars 1940, ble bakken stående tom resten av krigen. Foreningen til Skiidrettens Fremme som styrte over bakken, var ikke en vanlig idrettsforening, og ble utsatt for adskillig press fra tyskernes og NS' side for å la dem få tilgang. Foreningen klarte å unngå det. Myhra ble dermed den siste Holmenkoll-vinner før krigen. Foto fra et hopprenn i Holmenkollbakken i 1930-årene.

FOTO: ABELS KUNSTFORLAG

Hopperne begynte vinteren 1941–42 å søke oppover i Nordmarka til steder som Hytli, Heggehullet, Ullernbakken, Solberg og den såkalte Jøssingkollen ved Sognsvann.

En fordel med at det var så få hoppere i den offisielle nazi-idretten, var at bakkene stort sett var ledige.

Hopping og fotball forbudt?

Vinteren 1943 hadde hopperne i Osloområdet vært mindre forsiktige. «Det

gikk galt til slutt» skriver hopp-legenden Birger Ruud.¹⁰ Rennet i Furubakken i Asker foregikk 14. februar 1943. Det foregikk «rene folkevandringen» til bakken, noe som resulterte i et farlig stort publikum for å være jøssing-renn. Blant dem som var blitt oppmerksomme på rennet, var tyske soldater. De håpet kanskje å få se et av sine idoler, Birger Ruud, som var svært populær i Tyskland. Men arrangementet måtte samtidig ses på som en uvennlig

handling overfor okkupasjonsmakten.

Hele 118 hoppere rapporteres å ha deltatt, de fleste av landets beste hoppere, noe som i seg selv må ha vært en kraftig provokasjon. Provokasjonen ble ikke mindre av at dette var et sjeldent kvalitetsrenn med regjerende verdens- og OL-mestere samt en rekke andre kjente hoppnavn på deltakerlisten. Det eksisterer to versjoner av resultatlisten. Men ingen skulle bry seg om det korrekte resultatet.

Femten deltakere fra Furukollen ble fengslet med arrestasjonsgrunn «illegalt skirenn». Gruppen, som skulle bli kjent som «skigjengen», ble sendt til Gestapo på Victoria terrasse, Grini og Kongsvinger festning der bl.a. Germanske SS Norge holdt til, og tilbake igjen til Grini. De fleste ble sittende over tre måneder etter hopprennet. For Ralph Tambs fra Asker, som sto som vinner på den ene resultatlisten, hadde arrestasjonen etter hopprennet i Furubakken vært starten på noe langt verre. To måneder etter at han var blitt sluppet ut, ble han arrestert igjen, nå for alvorligere saker: Han var anklaget for og trolig «skyldig» i Milorg-virksomhet. Etter å ha sittet på Møllergata 19 og Grini i fem måneder ble han sendt til Tyskland. Tambs var en av drøyt 500 nordmenn som havnet i konsentra-

sjonsleiren Natzweiler under den såkalte Nacht und Nebel-forordningen. Her skulle de tilintetgjøres gjennom arbeid («Vernichtung durch Arbeit»). Thams døde 23. april 1944 i Natzweiler.¹¹

Etter hvert begynte jøssingfotballen å bli en betydelig aktivitet: Skeid og Vålerenga fikk følge av Frigg, Sandaker og Nydalen. Om VIF vet vi en del, takket være at det ble skrevet ned en beretning om det illegale idrettsarbeidet i klubbens fotballprotokoll. Sommeren 1941 ble benyttet til turer og kamper i Østmarka. En sentral skikkelse i Vålerenga-miljøet både før, under og etter krigen var Henry «Tippen» Johansen, VIFs og landslagets legendariske målvakt. «Tippen»s hus i nærheten av marka ble en base. Mosjonsturene «hjemme fra Tippens bolig og ut i skauen og etterpå et behagelig og deilig badstubad i hans berømte kjeller», ga tiltrenge opplevelser og var med på å manifestere et fellesskap mot nazi-idretten.¹²

Jøssingfotballens popularitet ble etter hvert et problem. Diverse cup'er trakk et nysgjerrig publikum. Utover i krigen gjaldt det å opprettholde det illegale inntrykket samtidig som man ville demonstrere at det var denne formen for fotball som var populær. Det var ikke alltid så lett i en by med

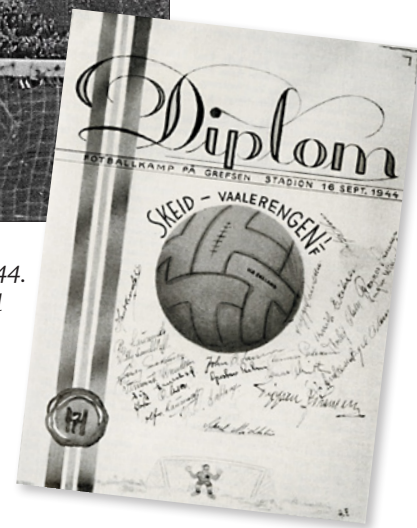
Grefsen stadion. Den trolig mest besøkte «illegale» fotballkamp under krigen ble spilt her, 16. september 1944. Mens «nazi-idretten» ble effektivt boikottet og slet med lave tilskuertall, møtte rundt 6000 tilskuere opp.

UKJENT FOTOGRAF / NORGES HJEMMEFRONTMUSEUM

Til kampen på Grefsen hadde arrangøren også fått laget diplom. Diplommakerne må ha jobbet på høygir. De rakk å få med seg at Skeid og «Vaalerengen» hadde spilt seg fram til finale, og at kampen på kort varsel var flyttet fra Furuset til Grefsen.

UKJENT FOTOGRAF/SKEID

stor tysk- og NS-tilstedeværelse. En kamp på Grefsen 16. september 1944, var et eksempel på det: I idrettsfrontens versjon var denne kampen «illegalt» og selve kronemarket på jøssing-idrettens suksess. Kampen, som var finalen mellom Skeid og Vålerenga i en firkantturnering der også Frigg og Lillestrøm var med, var i siste liten blitt flyttet fra Furuset. Likevel møtte 6000 tilskuere opp og demon-

strerte jøssing-fotballens folkelige støtte. At Oslo Sporveier samarbeidet med å sette opp ekstra trikker til Grefsen, ga midlertid det hele et litt mindre «illegalt» preg.

Til tross for at illegaliteten og farene etter hvert kunne diskuteres, var det ingen tvil om at jøssing-idretten fungerte som en demonstrativ markering av motstand og ikke-samarbeid. Nazi-idretten hadde pengene, men

jøssing-idretten beholdt talentene. Nazi-idretten hadde de største stadionene, men jøssing-idretten trakk stadig mer publikum. Sabotasjen av nazi-idretten ble bare tydeligere og mer ydmykende jo større oppslutning jøssing-idretten fikk.

Men jøssing-idretten var ikke offisiell norsk idrett. Nordmarkshelter som Asbjørn Hermansen, Georg Tømte og Leif Slagtern er blitt borte i den allmenne norske skihistorien. De var blant de mange som var uheldige nok til å ha sine beste år under krigen og aldri fikk vist seg fram i store nasjonale og internasjonale konkurranser. Okkupasjonstiden skapte en tapt generasjon i norsk skihistorie. Den av gamlekara som hevdet seg i toppen internasjonalt etter krigen, var Olav Økern fra Bærum Skiklub. Men han hadde ikke vært med i den illegale idretten. I stedet var han som tillitsmann ved Splitkein-fabrikken blitt arrestert og dømt under unntakstilstanden i Oslo i september 1941 og tilbrakte 27 måneder i tukthus i Tyskland. Likevel ble han nummer fire på femmila under OL i Oslo i 1952, nær 41 år gammel – en enestående prestasjon i norsk langrenns og norsk idretts historie.

«Ett er sikkert, at slikt vennskap som ble sammensveiset under disse

krigsløp, har aldri tidligere forekommet i noen idrettsgren» fortalte orienteringslederen Johan Christian Schönheyder.¹³ Under trusselen fra okkupantene og deres medhjelpere ble samholdet og kameratskapet noe mer enn førkrigsårenes forlikskamper og forliksstevner hadde lagt til rette for. Det la til rette for den reelle samlingen av idretten som var klar da krigen var over.

Matti Goksøy er professor i historie på Norges idrettshøgskole. Han har publisert bøker og artikler om norsk og internasjonal idrettshistorie, særlig om temaer som idrett, kultur og politikk; idrett og nasjonal identitet/nasjonalisme; fotball; ski- og vinteridrett; polarhistorie. Siste større bokprosjekt: Goksøy, M. og Olstad, F. (2017), Skjebnekamp. Norsk idrett under okkupasjonen 1940–1945. Oslo: Aschehoug & Co.

Noter:

- ¹ Goksøy, M., Olstad, F. (2017), Skjebnekamp. Norsk idrett under okkupasjonen 1940–1945. Oslo: Aschehoug & Co. Hvis ikke annet er angitt, er kildeopplysningene hentet herfra.
- ² Dagbladet 19.4.1940.
- ³ Den mest fylldige beskrivelsen og forklaringen på biskop Berggravs handlinger i Marka finnes i: Ole Kristian Grimnes: «Overfall». B.1 i *Norge i krig. Fremmedåk og frihetskamp 1940–1945*. Hovedred. Magne Skodvin. Oslo: Aschehoug & Co. 3.oppl. 1984, s.189 bildetekst. Om franktirorbegrepet og kampene i Norge, se: Ola Herje (2015): *Skytterlag i krig. En*

idrettshistorisk studie av de norske skytterlagenes innsats under kampene i 1940. Masteroppgave ved Norges idrettshøgskole.

- ⁴ Oppgave fra Oslo Idrettsvesen 27.8.1949, omfatter perioden 1936/37–1948/49, i Rolf Hofmos arkiv (AAB).
- ⁵ Forordningen finnes i NIF arkiv, Dc L0015 (RA). Gjengitt i *Norges Idrettsblad* 26.5.1941. Jf. «Verordnung zum Schutze des Norwegischen Sportes», i RK arkiv, HVP, nr. 74, a/sport/2 (RA).
- ⁶ Olstad, F. (2013), *Heia Vål'enga. Vålerengens Idrettsforening 100 år*. Oslo: Aschehoug & Co, 86.
- ⁷ Lindahl, E. (2015), *Sa–sa–sa. Skeid gjennom 100 år*. Oslo: Pegasus, 69–70.
- ⁸ Stetson (1945), *Idrettsfrontens kamp. Utdrag av jøssing-idrettens saga 1941–1945*. Oslo: Halvorsens Bokhandel, 24.
- ⁹ Olstad 2013, 87.
- ¹⁰ Ruud, S., Ruud, B. (1945), *Sporene videre*. Oslo: Aschehoug, 126.
- ¹¹ *Norsk fangeleksikon* 1946, 242. Ottosen, Kr. (1989/2008), Fange i natt og tåke. *Historien om Natzweiler-fangene*. Oslo: Aschehoug. Ifølge Ottosen (selv Nacht und Nebel-fange) fikk ingen fanger, bortsett fra jødene, en så brutal behandling som NN-fangene.
- ¹² Olstad 2013, 86.
- ¹³ Stetson 1945, 17.

Litteratur:

Goksøy, M. og Olstad, F. (2017), *Skjebnekamp. Norsk idrett under okkupasjonen 1940–1945*. Oslo: Aschehoug & Co. (Se denne for mer utførlig bibliografi). Grimnes, O K (1984), «Overfall». B.1 i *Norge i krig. Fremmedåk og frihetskamp 1940–1945*. Hovedred. Magne Skodvin. Oslo: Aschehoug & Co. Lindahl, E. (2015), *Sa–sa–sa. Skeid gjennom 100 år*. Oslo: Pegasus. Olstad, F. (2013), *Heia Vål'enga. Vålerengens Idrettsforening 100 år*. Oslo: Aschehoug & Co. Stetson (pseudonym) (1945), *Idrettsfrontens kamp. Utdrag av jøssingidrettens saga 1941–1945*. Oslo: Halvorsens Bokhandel.

Helt i hundre

Sagene IF kan avkrefte ryktene om at man ikke blir gammel på Sagene. Klubben på Voldsløkka er inne i sitt hundrede år, og er sprekere og mer vital enn noensinne.

Et centennium ligger nå mellom de fire unge mennene som stiftet Sagene Ballklubb den 7. juli 1921, og dagens to tusen stjerner i striper som fyller Voldsløkka og Bjølsenhallen med mer enn ti ulike idretter. Foruten å spille fotball drømte nok stifterne om en idrettsklubb som var åpen for alle, en klubb med hjertevarme. En klubb hvor samspill og ferdigheter skulle forenes og omformes til seiere på idrettens arenaer.

Disse drømmene er fortsatt levende i klubben som lever etter mottoet «alle skal med». Den røde stjerna fra AIF (Arbeidernes Idrettsforbund) tida skinner ennå i klubben hvor det koster lite å være med og hvor dugnad ennå er limet som holder oss sammen og får hverdager og fest til å fungere.

Midt oppe i alle anstrengelser for å lage en klubb hvor alle kan delta, uavhengig av økonomi og bakgrunn, vokser det fram store prestasjoner over et bredt spekter. Våre rugbylag

for damer og herrer har de siste fire årene vunnet til sammen seks Norgesmesterskap. På fotballbanen er både gutter 17 år og seniorlaget regjerende cupmestere i Oslo (OBOS) cupen. Sist vinter var det VM i bandy, blant annet på Voldsløkka, og to tøffe damer som spiller på Sagenes herrelag var på landslaget som tok bronsemedaljer.

Syklisten Carl Fredrik Hagen som i fjor klokket inn til en 8. plass i Spania Rundt er stjerne i striper og sykler for Sagene når han er i hjemlandet.

Opp gjennom disse hundre årene har klubben sanket inn til sammen elleve kongepokaler som må pusses når det skal skinne i premieskapet. Tre av dem er i bandy fra 1958, 1966

Toppoppgjør i jentefotball på Voldsløkka. Sagene IF Stjerner mot Sagene IF Stripper.

FOTO: ARVID SIVERTSEN

Innebandy jenter/damer.

FOTO: ARVID SIVERTSEN

Fotball Gutter 17 år som stod hele løpet og vant årets finale i OBOS (Oslo) Cupen i sin klasse.

FOTO: ARVID SIVERTSEN

og 2005. Rugbylaget har like mange, men av nyere dato og syklistene har tråkket og svettet for resten av beholdningen.

En av heltene bak bukkehornstyret som herjet sykkelporten på 1960-tallet, Ørnulf Andresen, gjorde seg nok en gang bemerket i fjor da han i

en alder av nesten syttisyv år disputerte til doktorgrad ved universitetet i Tromsø.

Sagene Ifs nittiniende år ble et år i parentes. Kanskje det mørkeste siden avbruddet under okkupasjonen på førtitallet. Men i dette mørkeste året fikk barna og ungdommen skinne og

viser at vi står sammen og at vi står han av. Derfor blir det mye festivitas nå i jubileumsåret og til høsten kommer jubileumsboka så de interesserte kan lese mer om: Fotball, håndball, bandy, landhockey, innebandy, rumpeldunk, rugby, sykling, dans, judo, bryting og turn.

Fotballens vugge i Norge. Maleriet viser i første rekke Uranienborg kirke en fin vinterdag, enten rett før eller rett etter vigslingen i desember 1886. Bak kirken ser man så vidt den splitter nye Uranienborg skole. Bak det lave tregjerdet i høyre forkant ser man derimot Norges første fotballplass: Holteløkken.

MALERI AV UKJENT KUNSTNER

Da østkanten erobret fotballen

Fotballsporten i hovedstaden (og i Norge) fikk sin spede begynnelse på vestkanten av Kristiania fra midten av 1880-tallet. Men etter hvert som sporten vokste i popularitet fikk den også et solid fotfeste øst for Akerselva. Fra begynnelsen av 1910-tallet ble det dannet klubber i nesten hvert strøk, hver gate og noen ganger lag fra én enkelt bygård. Engasjementet var enormt. Men de måtte føre en hard kamp for å få innpass på byens få egnede baner.

Det var på Holteløkken det første avsparket i en offisiell kamp ble tatt 7. oktober 1886. Norges første fotballklubb, Kristiania Footballclub (KFC), spilte mot militærlaget til den Engelske eskadre som var på et stortstilt besøk i byen. Holteløkken var en naturlig flat og tom løkke som lå rett over Holtegaten fra Uranienborg skole og Uranienborg kirke som begge ble åpnet samme år. KFC vant den første kampen 3-0, men tapte den neste, som ble avvirket dagen etter, 0-3 da engelskmennene hadde fulltallig lag. Flere tusen mennesker hadde samlet seg rundt banen til begge kampene og de aller fleste fikk sett fotballsporten i utfoldelse for aller første gang.

Men interessen for fotballen skulle dabbe betraktelig i årene som fulgte. Få nye lag ble stiftet og det manglet totalt fullverdige baner for sporten. KFC møtte det nystiftede laget Spring

til de første kampene mellom norske lag i 1887, begge utsprunget fra Aars og Voss' skole som lå der hvor SAS-hotellet ligger nå ved Slottsparken. Men fra 26. august 1888 kommer plutselig Oslo Footballclub på banen, byens første østkantlag fra nåværende Gamlebyen, et lag som skulle vise seg levedyktig. Når både Spring og KFC legger fotballskoene på hylla beskriver Aftenposten 12. mai 1890 at Oslo

Oslo Footballclub.
Møde Søndag den 11 November kl. 5½.

Annonse for Oslo Footballclub, fra Morgenbladet 9. november 1888.

er den eneste gjenværende fotballklubben i byen: «Da Oslo Fodballclub nærmest omslutter de østlige Bydele, besluttet man at nedsatte en Komite

for at ordne alt til Dannelsen af en ny Klub for de centrale og vestlige Bydele...»

Men utover på 1890-tallet var fotballen en marginal sport i Kristiania og omegn, selv om Oslo Footballclub og tre andre lag, Gaa Paa fra Frogner, Grane fra Nordstrand og et nystiftet Spring-lag dannet en liten Centralforening for sporten. Men denne varte kun en kort sesong i 1896. Samme år ble derimot Idrætsforeningen Lyn stiftet av elever ved Kristiania Borger- og Realskole som seks år senere var voksne nok til å gå i spissen for å danne Norges Fotballforbund i 1902. Nå skulle en tro at fotballen skulle blomstre, men nærmest det motsatte skjedde. Spring, en av de opprinnelige klubbene i forbundet, la ned virksomheten senere samme år. Den tredje (og siste) initiativtageren bak NFF var Grane, men de skulle gi

seg tre år senere (men ble historiens første «Norgesmester» i 1902). I årene fra 1886 hadde utviklingen nærmest stått på stedet hvil.

Men i 1903 gikk forbundet sammen med Akademisk Fodboldklub og dannet det første skolemesterskapet i Kristiania. Åtte skoler deltok og Handelsgymnasiet vant. Man så raskt at dette kunne bli en stor pådriver for rekrutteringen til fotballen og i årene som fulgte ble det arrangert flere mesterskap på både gymnas og middelskolenivå (senere også for folkeskolene). Mannen som scorte Norges aller første landslagsmål i 1908, Norman Minotti Bøhn, hadde tre år tidligere vunnet Kristiania-mesterskapet med Den 3-aarige Kommunale Middelskole på Hammersborg.

Med solid drahjelp fra engasjerte elever ved skolene ble flere klubber stiftet frem mot 1910, mest fra vestkanten av byen som Mercantile, Viking, Frigg, Ready, Pil, Norrøna og Trygg. Men også noen lengre øst, som holdt til på Kuba: Mjølner og Rask. Disse to fikk derimot et kortvarig liv. De beste klubbene i byen holdt til på vestkanten der Mercantile og Lyn tok for seg i både kretsmesterskap og Norgesmesterskap. Det var også på vestkanten de to eneste banene lå:

Frogner (som oftest kun benevnt som Stadion) og Bislet.

Men så begynte østkanten å våkne for alvor. I 1910 ble Sportsklubben Freidig stiftet på selveste 17. mai. Og de kom med i kretsen året etter, men da under et annet navn: Sportsklubben af 1910. De kom fra Rodeløkka ned Trondheimsveien mot Lakkegata skole. Denne klubben ble østkantens første representant i A-klassen, men det skjedde først i 1916.

Men det var ikke bare på Rodeløkka det begynte å krible. Fra 1910 og i et tiår fremover eksploderte det i antall nye klubber øst for Akerselva, ofte stiftet som rene gutteklubber. Lag som Olymp, Greif/Oslo Ballklub, Brand, Ragnulf, Royal, Ulf, Union, Rapid, Snøgg, Storm, Noreg, Felix, Sport, Svalen, Frøy, Herta, Tiger, Ravn, Torild og Match skulle alle få forholdsvis korte liv, mye basert på at de ikke kom med i Kristiania Fotballkrets. Der var det få klubber som kom med, særlig fra arbeidermiljøene på østkanten. Selv Spring, som ble stiftet 29. juli 1913 (det fjerde laget som ble stiftet med dette navnet i Kristiana), fikk ikke innpass. Året etter skiftet de navn til Vaalereingen Idrætsforening (VIF), men plass i kretsen fikk de ikke. Et stort argument mot utvidelse i 1913–1914 var at Frogner Stadi-

on skulle flyttes (pga. den enorme Norges Jubileumsutstilling som skulle åpne 15. mai 1914) og at man i denne perioden kun hadde en uferdig Bislet Idrettsplass som nærmest fullgod arena. Men østkantfotballen ga seg ikke og den 3. juni 1914 stiftet de en egen krets: Kristiania & Omegn Sammenluttede Fotballklubber (K&OSF).

Logoet til K&OSF som ble benyttet 1916–1917.

VIF fikk med seg bl.a. disse klubbene til serien: Strong og B.14 (som slo seg sammen til Grüner i 1952), Ørn, Star (som ble til Manglerud/Star i 1964), Stabæk IF, Frem 1914 og GjØa. Ørn vant og fikk som premie å rykke inn i fotballkretsen der Fredensborg-laget måtte skifte navn, til Kristiania Kameratene.

Men kretsen så på K&OSF som en stor hemsko da de fikk anledning av kommunen til å spille på de samme banene som dem, som Bislet og Dæl-

Den store «hjemmebanen» til AIF og arbeiderbevegelsen. Dælenengen Idretts plass 11. mai 1935. Spartacus feirer 15 år med en turnering hvor de møter Sterling, Sprint (fra Moss) og finske Tampareen Pallo-Veikot.

UKJENT FOTOGRAF

enengen. Banemangelen var enorm sett i forhold til antall klubber. Men med K&OSF fikk østkantfotballen for alvor gjennomslag og de ga seg ikke. Serien fortsatte i tre sesonger til der B.14 vant i 1915, VIF i 1916 og Strong i 1917.

Samtidig, i kretsen, ble Kristiania

Ballklubb stiftet 1. januar 1915 etter at Njord (fra Bjølsen) og Oslo Fotballklubb slo seg sammen. Ti år senere skulle denne klubben slå seg sammen med det forhenværende K&OSF-laget Frem 1914 under nytt navn: Skeid.

Fra sesongen 1918 kom kretsen og

K&OSF til enighet. Østkantklubbene kunne rykke inn i C-klassen i kretsen utenom de tre beste: Strong, B.14 og Noreg. De gikk rett inn i B-klassen. Oslofotballen var samlet, og østkantklubbene hadde fått mye større innflytelse.

Mye av grunnen til sammenslåingen var også at det ble åpnet en ny flott bane på østkanten som skulle bli særdeles flittig brukt, helt opp til vår tid. Den første sosial-demokratiske ordføreren i Kristiania var Carl Jepsen og han fikk bl.a. i sitt første arbeidsår oppgavene med å åpne både Sannerbrua og Dælenengen Idretts-

plass i 1917, sistnevnte ble innviet 25. februar. Der Sannerbrua skulle bli en viktig forbindelse mellom øst og vest ble Dælenengen det samme, for all mulig slags idrett, fotball inkludert.

Men fotballsportens popularitet bare fortsatte å vokse. Klubbene dukket opp overalt i byen, særlig i øst. I 1921 var trykket så stort at kretsen

opprettet en prøveklasse, en D-klasse. Der slapp de inn hele 25 klubber! Men serien var kort. Gruppene var på 3 lag og hvis du ikke vant ble det ikke flere kamper. Dette syntes mange selvsagt var for dårlig og flere klubber falt fra. Men særlig ett lag skulle gjøre det særdeles godt: Dæhlenengen Ski- og Ballklubb, en klubb som ble stiftet i

Spartacus anno 1921. «Drakten skal være hvit med rødt flagg på brystet.» Sitat og fotografi fra «Idrettslaget Spartacus 15 års jubileumsberetning», 1935.

UKJENT FOTOGRAF

1916 som en gutteklubb et steinkast rett nord for idrettsplassen. De skulle gå hele veien fra D til A-klassen og var en hårsbredd unna å bli Oslomester i 1930.

Men nye utfordringer skulle dukke opp i tiden etter første verdenskrig. Kommunismen var i sterk vekst og den 19. april 1920 ble Idrettslaget Spartacus stiftet som ga grobunn for at idretten i hele nasjonen etter hvert ble delt i to leirer, med en høy politisk vegg mellom seg. Første punkt i Spartacus lov var: «Foreningens formaal er at fremme idrettens utbredelse blandt medlemmene samt ved møter, sammenkomster, at virke for kommunismens utbredelse blandt idrettsfolkene.»

I 1922 ble Arbeidernes Idrettsopposisjon dannet som i 1923 ble til den nye fotballkretsen Kristiania og Omegns fotball-liga. Flere nye lag så her dagens lys bl.a. Sportsklubben Lynild som var et resultat av at to bygårdsklubber hadde slått seg sammen et par år tidligere: Sports-

klubben Steam fra Thorvald Meyers gate 85 og gutteklubben Hauken fra Jens Bjelkes gate 37/39. Lynild vant denne turneringen og ligaen skulle arrangeres også i 1924 med Jordal IF som vinner. 9. juni samme år ble også Arbeidernes Idrettsforening (AIF) stiftet og idretten i Norge ble offisielt to-delt. Klubber i det ene forbundet fikk ikke (eller ville ikke) møte hverandre i kamp selv om de var nære naboklubber i bybildet.

«AIF er dannet på klassekampens grunn og samarbeider med de øvrige faglige og politiske organisasjoner der har samme mål: Arbeiderklassens frigjørelse.» Oscar Hansen, formann, AIF i Arbeideridrett nummer 23, 1 årg. 1926.

Fra sesongen 1925 skiftet ligaen navn til Arbeidernes Fotballkrets og i den første sesongen jevnstilte de alle lagene på ett og samme nivå, 27 lag fordelt på 5 puljer. Men det var ikke et Oslo-lag som vant! Slemmestad IF, et tidligere borgerlig og erfarent lag, skulle i 5 år nærmest dominere

kretskampene i Oslo som utenbys gjester. Slemmestad var derimot ikke det eneste laget som hoppet av fra den borgerlige side. I Oslo skulle lag som Sleipner, Ila og Tøyen-klubbene Varden og Sterling søke bedre forhold innen AIF. Sistnevnte skulle også bli det mestvinnende arbeiderlaget i byen før andre verdenskrig. Men i begynnelsen slapp AIF-lagene sjelden til på de store banene i byen, men på den lille Klosterengen, mellom Botsen og Jordal, fikk de boltre seg fritt.

«Klosterengen Idrettsplass er denne sesong helt overlatt arbeiderklubbene. De arbeidere som ikke vet hvilke fotballklubber de skal melde sig inn i kan bare gaa til Klosterengen en aften saa vil de snart finne kamerater med hvem de kan spille fotball!» – Norges Kommunistblad, onsdag 14. mai 1924.

Hva så med østkantlagene som valgte å spille videre på den borgerlige side? En stor grunn til at VIF, Strong, Skeid og B.14 ble værende var at dette var klubber som hadde blitt stiftet lenge før AIF og at de

sportslig sett så seg tjent med å spille mot lag som Lyn, Trygg og Frigg. Men ofte var det press for at medlemmer i disse klubbene skulle hoppe av til AIF-klubber, noe flere også gjorde.

Lars «Lasse» Martinsen, som var en av byens beste forsvarsspillere i Strong, ble derimot forvist fra klubben da han ble fengslet i ett år for å ha vært med på en grov utpressing av en bonde i Odalen. Etter løslatelsen meldte han seg inn i Sterling og ble fort landslagsmann for AIF. I 1936 fikk han lov til å vende tilbake til Strong hvor han briljerte såpass mye at han ble tatt ut på det borgerlige landslaget i noen kamper før krigen.

I perioden 1925 til 1936 utviklet arbeideridretten seg enormt og flere ønsket seg å spille mot borgerlig motstand, for å vise hvem som var best. Det skulle de få! Men i 1936 skulle landslaget, med VIF-legenden Henry «Tippen» Johansen i spissen dra til Nazi-Tysland for å erobre en sensasjonell OL-bronsemedalje. I forkant

av dette, på Vålerenga, var en av VIFs naboklubber på den andre siden klare i sin sak: «Ikke én fagorganisert, ikke én frihetselskende idrettsmann til det fascistiske paradespill.» - Vedtak på medlemsmøte i Vaalerengen AIL, januar 1936.

Men så, rett før stortingsvalget i oktober 1936, kom AIF og den borgerlige Norges Landsforbund for Idrett til enighet om et forlik som et første forsiktig steg mot å slå sammen

Vaalerengen AIL var et forholdsvis godt fotballag med flere lokale cup-triumfer, men nådde aldri opp i A-klassen i AIF.

de to forbundene. Dagen før valget skulle VIF og Sagene IF (regjerende arbeidermester i Oslo) måle krefter

Lars Martinsen

En av de norske fotballspillere som i år har vært mest omtalnet og mest i forgrunnen, er Strong's høire back Lars Martinsen, som også er en god løper. Martinsen var en meget sterk kandidat til landslaget, og han har også vært med på bylaget som slo Göteborg og Brann i Oslo i pinsen. Martinsen er en meget hurtig fotballspiller og dertil en ballbehandler av rang. Man ser ham i ovenstående morsomme foto i tvekamp mot Göteborgs og Sveriges berømte Rydell.

TIEDEMANN'S

Kvalitetsmerket
for alt i Tobak

fra 1778 til idag det beste av det beste

Lars Martinsen ble hedret med eget tobakkskort i 1930.

på et fullstappet Bislet stadion. Ingen hadde sett en slik kamp, i 13 år hadde forbundene vært totalt adskilt. Da VIF-kapteinen Tippet håndhilste på Sagenes kaptein Leopold Krupp før kampen slo Bislet-brølet til for fullt. VIF vant kampen knepent, 1-0, men de første forsonende stegene hadde blitt tatt.

I årene før krigen ble det arrangert flerfoldige slike forlikskamper, ikke bare i Oslo, men over hele landet. Dette var populære kamper der klubbene kunne tjene gode penger. Men samtidig ble ikke forbundene slått sammen med det første. Forhandlingene dro ut i tid og ikke før nærmere 10 år etter kampen på Bislet, 11. februar 1946, ble idretts-Norge samlet til nåværende Norges Idrettsforbund.

Det som er tydelig er at østkant-fotballen fikk et enormt oppsving i perioden 1920 og frem mot krigen. Ikke bare i AIF, men også på borgerlig side. Strong fra Grünerløkka ble bl.a. A-klasse-mester i 1929 mens VIF ble

*En sund sjel
i et sunt legeme!*

*Et sunt legeme i
førsteklasses mannfolk-
klær fra spesialisten*
STOR-KO-FA

Norges største utvalg i Herre- og Guttekonfeksjon
Egen avdeling for måltagning.
Salg direkte fra spesialisten: **STOR-KO-FA**
Utsalg: Storgt. 7 II etasje (1 min. fra Stortorvet.)

En stor sponsor av fotballen i Oslo på 30-tallet: Stor-Ko-Fa, Storgatens Konfeksjonsfabrikk, i Storgata 7. Her en annonse fra 1937.

FOOTBALL MATCH PÅ JORDAL

Årets første forliksskam
 FREDAG 29. ds. kl. 18.30 (1/47).
 « G J Ø A » (Landsforb.)
 « ODD » (A. I. F.)
 Entré kr. 1.00. Barn kr. 0.25.

FOOTBALL MATCH PÅ BISLET

Høstens store forliksskam.
SPARTACUS—VÅLERENGEN
 A. I. F. N. F. F.
 tirsdag den 22. august klokken 18.15.
 Entré kr. 1.—. 2 barn på 1 billett.

FOOTBALL MATCH PÅ DELENGEN

Delengen onsdag 26. april kl. 18.
STERLING
 A. I. F.
STRONG
 N. F. F.
 Voksne kr. 1.00 - Barn 50 ør

FOOTBALL MATCH PÅ BISLET

OSLOMESTRENE
Lyn-Sagene I.F.
 tirsdag 21. juni kl. 19.
 Entré kr. 1.00—2.00. Musikk

Sagene I. F. — Vålerengen I. F.
 A. I. F. N. L. F.
Bislet Gressbane søndag 18. oktober klokken 15 (3)
 50 % av inntekten til arbeidsløses kafé.
 Billettpriser kr. 2.00 og kr. 1.00. Arrang : S. I. F. og V. I. F.

Forliksskam var et nyord i 1936. Annonser for noen slike fotballkamper i Oslo 1936–1939.

En av østkantens (og Norges) beste lag før krigen: Sportsklubben Strong fra Grünerløkka, anno 1928, året før de blir Oslomester. Her avbildet via to sigarettpakkekort fra Tiedemanns Tobaksfabrik (kolorert).

mestere i 1927 samt i 1932–1934. Og Skeid ble et av Norges beste lag mot slutten av 30-tallet og var i cupfinale i 1939–40. Østkanten hadde erobret fotballen i Oslo.

Som en trist avslutning kan man nevne at nazistene gikk voldsomt frem mot klubbene under krigen, flere av dem ble tatt over og spillerne ble erstattet med norske nazister. Nazistversjoner av Skeid, Lyn, Vika og Trygg tok over fotballbanene i byen der også nazistenes IL Bragd, et lag som de stiftet selv i 1941, skulle ta for seg.

I 1942 fengslet nazistene bl.a. to AIF-spillere som de sendte av gårde med DS Donau 26. november:

Leopold Krupp (kapteinen på Sagene IF som møtte VIF i forlikskampen 6 år tidligere) og Salomon Lewenstein (målvakten til Spero, en arbeiderklubb fra Grünerløkka som ble krets-mester i 1931. Fra 1952 ble klubben en del av Grüner). De returnerte aldri til Oslo.

Gunnar Knutsen er utdannet innen film og har de siste 30 årene laget en mengde filmer, dokumentarer og musikkvideoer. I 2020 ga han ut sin første bok, om fotballen i Oslo før krigen: «Ikke akkurat ferie! Feriecupen i Oslo 1923–1940».

Snublesteinene til Leopold Krupp og Salomon Lewenstein finner man utenfor henholdsvis Gabels gate 40 og Bjerregaards-gate 29.

FOTO: GUNNAR KNUTSEN.

Oslos ikoniske arenaer

Kanskje særlig for oss som ikke er vokst opp i byen har enkelte av Oslos bydels- og strøksnavn først og fremst en annen betydning enn nettopp navn på strøk eller bydeler. Navnene Ullevål, Jordal, Bislett og Holmenkollen møtte vi først som navn på idrettsarenaer, nærmest synonyme med sportsgrenene som ble utøvet der, og som vi tidlig hørte om i sportssendinger i radio og i fjernsynets Sportsrevy.

Navnene på disse arenaene assosieres også med visse stemmer på sportsreporterne som uttalte dem, og stedsnavnene forbindes umiddelbart med en rekke navn på utøvere som utførte de sportslige bragdene det ble rapportert om nettopp der – for mitt eget vedkommende på 1960- og -70-tallet.

For mange er sterke følelser knyttet til disse anleggene. Det gjelder selvfølgelig for utøverne som har nådd så langt at de fikk delta i store konkurranser der: NM, EM, VM og til

og med OL; bokstavkombinasjonene som rommer så mye av hardt slit, knivskarp konkurranse og gledesrus.

At følelsene for idrettsarenaene er sterke også blant det trofaste publikum, tribuneslitterne, har ikke minst vist seg de siste årene, når det ene etter det andre av disse anleggene er blitt fornyet – rett og slett jevnet med jorden for å gjenoppstå i ny skikkelse. Mange har fryktet at historien skulle forsvinne med de fysiske byggverkene, at den gode, gamle stemningen og atmosfæren ikke ville kunne finne bolig i nye og tidsmessige anlegg som ikke hadde vært ramme om rekorder

Fotballkamp på Ullevaal Stadion, 1962.

FOTO: HENRIK ØRSTED

som ble slått og seire som ble vunnet i fjerne tiår.

Fornyelsene vi som er her nå har vært vitne til føyer seg likevel bare inn i en kjede av utvikling, der anleggene vi først lærte å kjenne og bli glad i var ett av mange utviklingsstadier i en lang historie.

Her viser vi noen tilbakeblikk på arenaene som i dag er fullstendig fornyet, men som befinner seg på samme sted, bærer samme navn, fører tradisjonen videre og – kan vel de fleste være enige om – har klart å videreføre den atmosfæren som har skapt navnenes magi.

Ullevaal Stadion

Fotballens storstue i Norge åpnet i 1926 og fikk formell status som nasjonalanlegg i 1999. Fast arena for cupfinalen siden slutten av 1940-tallet og landslagets hjemmebane. Frem til 2009 også hjemmebane for Lyn, som sammen med Norges Fotballforbund tok initiativet for å bygge banen ute i landlige Aker.

Ullevaal Stadion med omgivelser fotografert fra luften, antagelig på slutten av 1940-tallet. Legg merke til de fulle parkeringsplassene.

FOTO: FJELLANGER-WIDERØE

Dagens helt bæres på gullstol av begejstrede supportere etter en fotballkamp på Ullevaal i 1962.

FOTO: HENRIK ØRSTED

Bislett stadion under Verdensmesterskapet på skøyter i 1965.

FOTO: HENRIK ØRSTED

Bislett stadion

Bislett stadion ble lagt ut til idrettsplass av kommunen, som kjøpte tomten av Bislet teglverk i 1898. Selve stadion sto ferdig i 1922 med nytt klubbhus. Tribuneanlegget i betong ble bygget i 1940. Dette ble til sterke protester revet i 2004, og dagens utgave – som ikke er så ulikt det som ble revet – åpnet året etter. Bislett har vært hjemmebane for fotballklubbene Vålerenga, Skeid, Frigg og Lyn, men er mest kjent for friidrett og skøyter. Bislett som skøytearena opphørte i 1988. Friidrettsstevnet Bislett Games har vært avholdt siden 1966 og er det som nå holder Bislett-navnet internasjonalt kjent. Åpnings- og avslutningsseremoniene under vinter-OL i 1952 fant sted her. Bislett benyttes også til store konserter og andre arrangementer.

Bandyfinale mellom Frigg og Mjøndalen på Bislett stadion, 1947.

FOTO: LEIF ØRNELUND

Holmenkollstafettens åpningsseremoni, 1951.

FOTO: LEIF ØRNELUND

Holmenkollbakken

Den første Holmenkollbakken ble bygget i 1892, og er i årenes løp ombygget en rekke ganger. Den første bakken var en ren naturbakke i terrenget. I 1904 fikk bakken bygget hopp i stein, og i 1913 kom et 9,5 meter høyt tårn i tre. Besserudtjernet dannet slette og var publikumsplass. Til OL i 1952 fikk bakken utformingen vi ser på det store bildet. Den gjennomgikk også videre endringer frem til den ble revet i 2008 og erstattet av dagens bakke. Det årlige Holmenkollrennet har funnet sted her siden bakken ble etablert. Rennet har internasjonal deltagelse og er blant verdens mest kjente renn, der det også er tradisjon at kongefamilien stiller som publikum.

Hopprenn i en tidligere versjon av bakken, rundt 1900.

FOTO: OLAF VÆRING

Publikum under Holmenkollrennene i 1975.

FOTO: HENRIK ØRSTED

Hopprenn i 1960. Fullsatte tribuner og norske og svenske flagg.

FOTO: LEIF ØRNELUND

Jordal idrettsplass med Jordal Amfi, ca. 1955.

FOTO: FJELLANGER-WIDERØE

Jordal idrettsplass med Jordal Amfi

Jordal idrettsplass i søkket mellom Kampen og Vålerenga ble opparbeidet som nødsarbeid i 1930-årene, også på et tidligere teglverksområde. Her var det fotballbane, løpe- og skøytebane. Til OL i 1952 kom Jordal Amfi, primært bygget som ishockeybane. Her har det vært VM to ganger, og for Vålerenga Ishockey ble dette hjemmebane. Anlegget var først uten tak, det kom først i 1972. Også brukt til andre sportsgrener som innebandy, kunstløp, boksing og håndball, samt til isshow og store konserter. I 2017 ble Jordal Amfi revet, og ble erstattet av Nye Jordal Amfi i det som i dag er Jordal idrettspark.

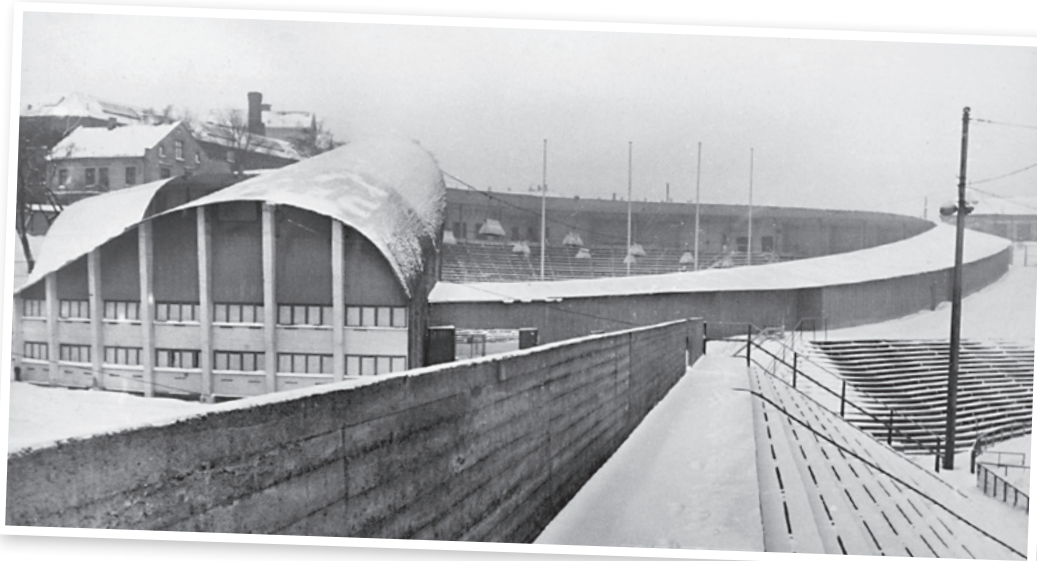

Nabooppgjør mellom Vålerengens IF og Gamlebyens IF på 1960-tallet.

UKJENT FOTOGRAF/VÅLERENGA HISTORIELAG

Jordal Amfi med åpent tak en snøtung vinterdag, ca. 1952.

FOTO: OLAV TVETEN

Smakebiter fra vårens program

Krig og hverdagsliv
Oslo 1940–1945
Utstillingen står ut 2021

Nye utstillinger

Fra april
Arkitekt Viksjøs Oslo
Mer enn bare Y-blokka
Miniutstilling i samarbeid

med Byantikvaren i Oslo
og Fortidsminneforeningen
Oslo & Akershus.
Sted: Bymuseet

Teatermuseet

Søndag 30. mai kl. 13
Karel Hlavatý

En hyllest til den tsjekkiske figurteaterkunstneren Karel Hlavatý. Se dukker, tegninger og fotografier fra skaperen bak Titten Tei. Utstillingen er laget av UNIMA Norge og er en del av festivalen Go Figure!

Bakkehaugen kirke, 1976.

FOTO: LEIF ØRNLUND

Helgetilbud

Søndager fra januar–mars
kl. 13

Byhistorie på
30 minutter

Søndager fra april kl. 13
Frogner hovedgård

Familietilbud

Tirsdag–søndag

Bydetektiven

Barne-appen på Bymuseet
gjør historien levende ved

bruk av AR (augmented reality). Passer fra 5 år og oppover.

Oslojakta

Let i skuffer, kle deg ut, løs kryssord og finn rottene som har gjemt seg i utstillingene! Hvor mange tenner har skjelettet fra middelalderen? Og hvem kom til byen i 1905 som liten gutt? Ta med familien på rebusløp og finn løsningsordet sammen.

Dyre-rebus

Bli med på en spennende dyre-rebus i utstillingen Dyr i byen! Snus deg fram til løsningsordet blant pels, poter, fjær og klør!

*Lørdager fra 20. februar–
lørdag 3. april mellom 11–13
(tilbudet vil også tilbys
skjærtorsdag)*

Arbeidermuseet

*Torsdager fra 8. april til
17. juni kl. 12*

Maries tur

Byvandring med «fabrik-
kjente Marie Olsen», mor til

Bydetektiv.

FOTO: HANNA GOGSTAD

forfatteren Oskar Braaten. Forskjellige turer og ulike temaer.

Oppmøte: På veien foran Hønse-Lovisas hus. I samarbeid med Sagene Torshov historielag. Varighet ca. 1 time

Kjenn din by

I tillegg gjennomføres Kjenn din by-programmet og Babyvandring. Følg med på oslomuseum.no for alle arrangementer.

Oslo Museum følger smittevernreglene. Følg med på oslomuseum.no for oppdatert informasjon om arrangementer og utstillinger.

Program Bymuseets Venner

vinter/vår 2021

På grunn av stor usikkerhet rundt dagens korona-situasjon er vinter/vår-programmet satt på en foreløpig vent. Men, vi går mot en ny vår med lovende nyheter om oppstart av et vaksinasjonsprogram.

Vi håper at situasjonen endrer seg raskt, slik at vi igjen kan ønske velkommen til spennende arrangementer og meningsfulle oppdrag for museet.

Museet arbeider videre og trenger støtten fra vennene mer enn noen gang!

For spørsmål eller andre henvendelser, kontakt Anne Solveig Romedal Sandland, asr@oslomuseum.no eller tlf. 232 84 170

Hold dere klare med rive og trillebår, pussefiller og vaskebøtter!! Her fra oppdrag i Hovedbygningen.

FOTO: ANNE SOLVEIG ROMEDAL SANDLAND

Rolf Strangers kulturfond 2021

Rolf Strangers kulturfond skal dele ut midler for året 2021 til ett eller flere forskningsprosjekter etter fondets formål.

Rolf Strangers kulturfond har til formål å forestå vitenskapelig forskning innen Oslos historie og kulturhistorie. Denne forskningen kan skje gjennom rene historiske arbeider og ved utvidelse og tilretteleggelse av Oslo Museums samlinger med sikte på vitenskapelig fundert belysning av byens historie og kulturhistorie. Det gis ikke støtte til studentarbeider.

Beløpet er begrenset oppad til kr. 35 000. Arbeidet bør ha en selvstendig karakter. Det forutsettes et resultat i form av for eksempel en artikkel, gjerne egnet for trykking i Oslo Museums tidsskrift Byminner.

Søknad sendes innen 1. september 2021 til:
post@oslomuseum.no

Skriv *Rolf Strangers kulturfond* i emnefeltet.

Søknaden bør være på ca. 2 sider med beskrivelse av problemstilling, historiografi, kilder og metode.

Det er ønskelig at søkerens cv legges ved søknaden.

For nærmere opplysninger kontakt museumsdirektør Lars Emil Hansen (tlf. 482 600 62) eller fondets styreleder Knut Sprauten (tlf. 90 78 94 66).

VIL DU BLI BEDRE KJENT MED OSLO? BLI EN VENN!

Er du medlem av Bymuseets venner kommer du gratis inn på museet, får tilsendt Byminner og invitasjoner og spesialtilbud på utvalgte arrangementer.

Medlemsskap Bymuseets venner: kr. 400,-

Bedrifter/institusjoner: kr. 1.200,-

Livsvarig medlemskap: kr. 5.000,-

Abonnement Byminner: kr. 250,- pr. år

Løssalg Byminner: kr. 100,-

For mer informasjon eller innmelding, kontakt oss på post@oslomuseum.no

Billettpriser: kr 90,- / 70,- / 50,- (gratis for barn til og med 18 år)

Gratis adgang den første lørdagen i måneden

Teatermuseet har også venneforening som gir gratis adgang til museet.

Se oslomuseum.no

[Facebook.com/bymuseetoslo](https://www.facebook.com/bymuseetoslo)

[Instagram @bymuseet](https://www.instagram.com/bymuseet)

Oslo Museum mottar støtte fra:

Oslo kommune

KULTURDEPARTEMENTET

om;
oslo museum

www.oslomuseum.no

om; bymuseet

om; arbeidermuseet

om; interkulturelt museum

om; teatermuseet

Utgitt av Oslo Museum
ISSN 0007-77631

Til Bymuseets venner og abonnenter.
Adresseforandring meldes til Oslo Museum, tlf: 23284170 - epost: post@oslomuseum.no